

**ASAKİR-İ ZAPTIYEDEN JANDARMAYA:
OSMANLI KAMU DÜZENİNDE MAHALLİ
ASAYİŞ VE EMNİYETİN KORUNMASINDA
GÜVENLİK KURUMU**

FROM ASAKIR-I ZAPTIYE TO GENDARMERIE:
SECURITY INSTITUTION IN THE PRESERVATION OF
LOCAL SAFETY IN THE OTTOMAN PUBLIC ORDER

Cenk REYHAN* - Serap SERT**

Makale Bilgisi

Başvuru: 23.08.2021

Kabul: 24.09.2021

Article Info

Received: Aug, 23, 2021

Accepted: Sep. 24, 2021

Öz

Kamu düzeninde “asayiş ve emniyet-i mahalliyenin muhafazası”nı sağlamak Osmanlı’da modern devletin inşa sürecinin temel sorunlarından biri olmuştur. Bu süreçte, zaptiye teşkilatı oluşturulmuş ve bu teşkilat kamu düzenini koruma işlevini jandarma teşkilatı kuruluncaya kadar sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti tarafından Osmanlı-Rus savaşı sonucunda ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamak ve yaygınlaşan toplumsal huzursuzluklara son vermek için ilk defa 1879 yılında Şarkî Rumeli Vilayeti’nde, ardından imparatorluk genelinde jandarma teşkilatı oluşturulmaya çalışılmıştır. 1880 yılında ilk jandarma nizamnamesi hazırlanmış ve teşkilat ülkede yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ermeni ve Makedonya meseleleri ile uğraştığı bu süreçte, Osmanlı Devleti için kamu düzeninde bozulmuş olan asayiş ve emniyeti yeniden kurmak ve güvenliği sağlamak her zamankinden önemli bir hale gelmiş; sorun, uluslararası bir hal almıştır. Osmanlı Devleti, 1904 yılında tekrar bir jandarma nizamnamesi hazırlamış; jandarmanın, güvenliğin sağlanmasında sürekli ve devamlı görevli bir teşkilat haline getirilmesi için çalışılmıştır. 1904 yılından sonra Osmanlı taşrasında jandarma teşkilatı yaygınlaştırılmaya çalışılmışsa da; jandarma teşkilatı, Makedonya vilayeti dışında etkili ve düzenli bir şekilde organize edilememiştir. 1909 yılında İttihat Terakki’nin

**Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
cenk.revhan@hbv.edu.tr, Ankara Türkiye*

*** Dr., serap.sert@windowslive.com*

yaptığı düzenlemeler ile jandarma teşkilatının bütün imparatorluğa yaygınlaştırılması çalışmaları sürdürülmüştür.

Jandarma teşkilatının kurumsal dönüşümü 1912, 1917 ve 1919 yılında yayınlanan yeni düzenlemelerle Cumhuriyet dönemine değin sürdürmüştür.

Bu kapsamda, incelememizde; Jandarma kolluk kuvveti, Osmanlı devlet aygıtının kamu düzeninde mahalli asayiş ve emniyetin korunmasında/güvenliğin sağlanmasında taşraya nüfuz etme politikalarında temel kurumlardan biri olarak değerlendirilmektedir. İncelemede, kronolojik bir hat üzerinde ilerleyecek, zamanla ilişkili olarak mekânsal boyutta, Makedonya ve Şarkî Rumeli coğrafyalarını örnekleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kamu düzeni, Taşra, Asakir-i Zaptiye, Jandarma, Asayiş, Emniyet, Güvenlik.

Abstract

Ensuring the “preservation of public order and safety of district” was one of the main issues of the process of modern state making in the Ottoman State. In this process, the organization of zaptiye was established and this organization continued its function of preservation public order until the establishment of the gendarmerie organization.

In order to adapt to the new circumstances that emerged at the end of the Ottoman-Russian war and to put an end to the widespread social unrest, Ottoman State tried to establish the gendarmerie organization for the first time in Eastern Rumeli Province in 1879, and then throughout the empire. First regulation for gendarmerie was prepared in 1880 and the organization was tried to be extended throughout the country. In this period, Ottoman State dealt with the Armenian and Macedonian affairs and it became more important than ever to re-establish public order and safety and to ensure security; the issue became an international one. The Ottoman State prepared a new gendarmerie regulation in 1904; efforts have been made to make the gendarmerie an organization that is constantly and continuously in charge of ensuring security. Even though the organization of Gendarmerie after 1904 was tried to be extended over the country, it couldn't be effectively and orderly achieved except in the province of Macedonia. With the regulations realized by the Committee of Union and Progress in 1909, the efforts to expand the gendarmerie organization throughout the country continued.

The institutional transformation of the gendarmerie continued until the Republican period with the new regulations published in 1912, 1917 and 1919.

In this regard, in our research, law enforcement of gendarmerie is evaluated as one of the main institutions in the policies of Ottoman state apparatus to penetrate the provinces in the preservation of local security and safety in public order. In this study, while we are going to proceed in a chronological order, in the spatial dimension, we will exemplify the geographies of Macedonia and Eastern Rumelia.

Keywords: Ottoman, Public Order, Province, Asakir-i Zaptiye, Gendarmerie, Security, Safety.

Giriş

Güvenlik (security) kelimesi latince “securitas/securus” sözcüğünden gelir. Olumsuzluk eki olan “sine”nin ardından gelen kaygı, endişe, vb. gibi anlamlar içeren “cura”nın bileşimi ile “sine cura”dan türetilmiştir: kaygı, endişe vb.’den uzak (kaygısız, endişesiz/-sız/-siz eki ile) olmak gibi. Sonuç olarak securitas, kaygı ve tehlikeden uzak olmak ya da bir başka açıdan bakılırsa, “korunmak” ve “güvende olmak” anlamında tanımlanmıştır.¹ Güvenlik kavramı, korkudan kaynaklandığı için, korkuyu başlatan tehlikeyle başa çıkmak için karşı tedbirler ve korku yaratan kişi, grup, nesne veya durumun etkisiz hale getirilmesi, ortadan kaldırılması veya sınırlandırılması için çağrıda bulunur; dolayısıyla, bize tehdit altında olduğumuzu öğretirken, aynı zamanda, bizi tehdit ettiğini söylediği şeyi yasaklamak, yaptırım uygulamak, cezalandırmak, alt etmek ister.² Güvenlik, genel bir kavramdır ve düzen, kesinlik ve öngörülebilirlik bağlamında emniyette olma halini aşarak bir kurumsallaşmaya, şimdiye ve geleceğe yön verme/hakim olma haline, bir sisteme işaret eder.³

Osmanlı kamu düzeni açısından değerlendirildiğinde, güvenliğe ilişkin olarak asayiş ve emniyet kelimeleri (ya da bunların “-sız/siz” ekli olumsuzluk halleri), birbirleri ile içkin durumları tanımlar ve bu tanımlar emir/iş buyurma-buyruk, emir/emreden-buyuran, memur/emir almış kişi-görevli; “emr” etmek kelimesinin içeriğinden, bunu uygulatan ve buna uyan ilişkileri de çift taraflı olarak içerir.

¹ Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, (Çev. Ahmet Bekmen), H2O Kitap Yayınları, İstanbul, 2013, s. 98-99. Güvenliğe dair erken kullanımlar farklı hatta çelişkili anlamlara da gelmektedir. Örneğin, “nafile zaferimiz, ahlaki bozukluğumuz, açgözlülüğümüz, aylaklığımız, güvenliğimiz” gibi. Politik bir kavram olarak securitas, “Securitas Publica” (İmparatorluğun korunması ve savunulması) özdeyişi politik bir önem kazanmış ve sonuçta devletin güvenliği kavrayışına dönüşmüştür. Mark Neocleous, *a.g.e.*, s. 99.

² Michael Dillon, *Politics of Security-Towards a Political Philosophy of Continental Thought*, Routledge Press, London and New York, 2003, s. 121. Dillon’a göre, güvensizlik olmadan güvenliği asla düşünemeyeceğimiz gibi bunun tersi de doğrudur. Michael Dillon, *a.g.e.*, s. 120.

³ Evren Haspolat, *Türkiye’de Neoliberal Devlet Anlayışı Bağlamında Devlet-Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği ve Özel Güvenlik Olgusu*, Ankara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 18. Bununla birlikte, güvenlik ile birbirleri ile içkin bir kullanıma sahip olan “emniyet”, örneğin yaralanmadan korunmak, can ve mal/mülk emniyeti gibi daha çok fiziksel şartlarla ilgili yan anlamlara da sahiptir. Evren Haspolat, *a.g.e.*, s. 18.

Bu kapsam dahilinde, “asayiş ve emniyet” kelimeleri; yüzey yapılarında, gerek Kamus-ı Türkî’de, gerekse Osmanlı belgelerinden örneklerde de görüleceği üzere, cümleler arası bağıntı öğeleri açısından, birbirleri ile içkin olarak kullanılmıştır. “Asayiş”, Kamus-ı Türkî’de, “1. Rahat, huzur, 2. Emniyet-i umumiye, sulh ve refah-ı umumî”⁴ olarak tanımlanır. Yine aynı bağlamda, “asayiş ve emniyet” kelimelerinin birbirlerini içermesine ilişkin olarak Osmanlı belgelerinden bir ifade şöyledir:

“Hal-i hazırın cidden *baka-yı emn ü asayişin muhafazası* ve nezaret etmekte olduğu ihtilal komitelerinin hareket müsadatkârelerinden *ahali-i sekeneyi halas etmek* esbabına müstenid olub.”⁵

İncelememizde, “asayiş” ve “emniyet” kelimelerinin, atıf yerine ya da cümlenin gidişatına göre bazen tek bazen bir arada kullanılmış olsa da; derin yapılarında, “güvenlik” teriminin kavram havuzunu oluşturduğunu ve her durumda birbirleri ile içkin olarak anlamlandırıldığını vurgulamalıyız.

Kavramsal Çerçeve

Bu açıklamalar kapsamında, incelememizde, Osmanlı Devleti’nde kamu düzeninin sağlanması sorunu; “zapt u rabt” ilişkisi çerçevesinde, “asayiş, emniyet ve güvenlik” (ve doğal olarak asayişsizlik, emniyetsizlik ve güvensizlik), polis erki bağlamında değil; bu sorunun çözüm uygulamalarının diğer parçası (parçalarından) olan jandarma erki bağlamında incelenecektir. Osmanlı kamu düzeninde, devletin, “asayiş ve emniyeti hıfz/muhafaza etmek”, bozulmaları durumunda “yeniden tesis ederek” toplumsal huzur ve güvenliği sağlama konusunda uyguladığı stratejileri çözümlenerek incelemenin temel problemiğidir.⁶ Kamu düzeninin yeniden inşası sürecinde polis erki gibi jandarma erki de devletin asayiş ve emniyetini muhafaza ederek güvensizliği giderme araçlarından biridir.⁷

⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Alfa Kitabevi yayınları, İstanbul, 1996, s. 33.

⁵ COA, Y.PRK.EŞA, 42/13, 21.Za.1320/19.02.1903. (İtalikler bize ait. Bundan sonraki alıntılarda da. y.n.)

⁶ Modern anlamda “iç” ve “dış” güvenlik ayrılığı 17. yüzyılla beraber gündeme gelmiş olup (Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramlaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (Çev. Zeynep Arkan), Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 3); incelememizde, aksi belirtilmediği (mesela, “dış” güvenlik ya da “savunma” vb. ifadeleri kullanılmadığı) sürece; güvenlik kelimesi ile, konunun sadece “iç” güvenlik yönünü kastetmekteyiz. Zaten başlıktaki “kamu düzeni” ve “mahalli” ifadeleri de bu kastımızı açıklamaktadır.

⁷ Klasik anlayış, kamu düzeni kavramını, kamu güvenliği, kamu huzuru ve kamu sağlığı kavramlarından oluşan geleneksel üçlü ile tanımlar. Buna göre, kamu düzeni, bireylerin

Yukarıdaki açıklama kapsamında, Neocleous'u izleyerek, "zapt etmek" (zapt u rabt/düzen ve disiplin⁸ altına almak) teknik ve stratejilerinin sadece polis teşkilatı ile özdeşleştirilmemesi⁹ ve kısmen üniformalı kamu personeli tarafından üstlenilmiş, fakat, bu yöndeki uygulamaların, devletin her tarafına dağılmış güvenlik güçleri tarafından eşgüdümlü olarak yürütülmüş olduğuna dair ifadesinde de dile getirdiği üzere; incelememiz, bu eşgüdümün jandarma erki yönünü içermektedir.¹⁰ Bu erklere dair bir Osmanlı belgesindeki ifade şöyledir:

"Jandarma ve polis teşkilatına gelince evvel emirde her vilayette *asayiş ve emniyet-i mahalliyeyi muhafaza* için ne miktar polis ve jandarma lazım olduğu tamamiyle takib ve tayin edildiğinden."¹¹

İncelememiz, Osmanlı kamu düzeninde güvenlik kurumunun dönüşümüne odaklanmaktadır. Kurumdan kastedilen, onun teşkilat yapısı değildir. Şöyle ki, asakir-i zaptiyeden başlayan kurumsal dönüşüm sürecinde; jandarma kolluk kuvveti, Osmanlı devlet aygıtının kamu düzeninde mahalli asayiş ve emniyetin korunmasında ve güvenliğin sağlanmasında taşraya nüfuz etme politikalarının temel kurumlarından biri olarak incelenecektir.¹² Bu kapsam

güvenlik, huzur ve sağlık içinde yaşamaları durumudur. Bkz. Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Yayınları, 2002, s. 525.

⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 1163. Devellioğlu, "zabt u rabt" tamlaması için bkz. "asayiş" diyerek, asayışe de gönderme yapar. Asayiş: rahat, huzur, güvenlik. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 43. Krş. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 33, "asayiş" maddesi. Bu açıklamalarla ilişkili olarak, "zabit" de, "zabt u rabt ve idareye muktedir, icra-yı hüküm ve nüfuza ehil olan"tır. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 851.

⁹ Mark Neocleous, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰ Polis erki üzerine ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004. Kamu düzeni açısından değerlendirildiğinde, Robert Reiner'e yaptığı atıfla (The Politics of the Police); Ergut, O'nun, tarihsel-toplumsal olguların,"polis"lik kurumunun asıl işlevinin, suçla savaşmak değil, "düzenin sağlanması" gibi daha yaygın bir alan olduğunu gösterdiğine dair görüşünün, Osmanlı örneğine uyduğunu belirtmektedir. Ferdan Ergut, *a.g.e.*, s. 229. Calquhoun'un iddiası, suçu azaltmanın esas yolunun cezadan çok, suçun ilk elde önlenmesiyle ilgili olduğudur. O'na göre, "Suçun ve kabahatlerin önlenmesi polisin esas özünü oluşturur." Mark Neocleous, *a.g.e.*, s. 110.

¹¹ COA.Y.PRK.DH, 6/33, 30.Z.1310/14.07.1893.

¹² Özbek, "1879 öncesinde ağırlıklı olarak asakir-i zabtiye tabirinin kullanılmış, bu tarihte Seraskerlik bünyesinde jandarma daire-i resmiesinin kurulmasıyla jandarma tabirinin ön plana çıkmaya başlamış olduğunu belirtir. Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (Der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47, dn. 2. Özcan, jandarma tabirinin Tanzimat'tan önce kullanıldığına dair sözlük ve

dahilinde, inceleme, 1919 yılında yayınlanan yeni bir kanun ile Cumhuriyet dönemine değin uzanan süreçte kronolojik bir hat üzerinde ilerleyecek; zamanla ilişkili olarak mekânsal boyutta, Şarkî Rumeli ve Makedonya coğrafyalarındaki uygulama pratikleri incelemenin örnek vakalarını teşkil edecektir.

Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya:

Osmanlı Kamu Düzenin Muhafazasında Güvenlik Kurumu

Osmanlılarda, 18. yüzyıl öncesinde, her şehir ve kasabada, o mahallin bir takım nüfuzlu ailelerine “eşraf ve ayan” denilirdi. Hükümetçe görülecek işlerde, hiçbir tesir ve nüfuzları olmayan bu ailelerden, buldukları mahallin ileri gelenlerinden oldukları için, icabında istifade olunurdu. Ayan, kazalarda, o mahallin idaresi ile ilgili olarak, ahali ile hükümet arasındaki işlerde aracı olarak, kazanın asayiş, vergilerinin tahsili, asker terbiye ve sevki, erzak ve levazım tedariki gibi işleri görürlerdi. Bu işler daha önceleri kaza kadıları tarafından görülürdü. 1787 yılı askeri seferinin başlaması, vilayet ve kazaların idarelerinde ayanın iyiden iyiye hakim ve nüfuz sahibi olmalarına sebep oldu. Bundan sonra, ayan tegallübü engellenemez bir hal alıp, bu durum, II. Mahmut’un etkili icraatına kadar sürdü.¹³ II. Mahmut, devletin idari sisteminin Avrupa devletleri gibi merkezîyetçi bir düzeye getirilmesini ve bütün devlet kurumlarının zamanın şartlarına uygun biçimde yeniden inşasını hayatta kalmanın bir zarureti olarak görüyordu. Bu yaklaşım, her şeyden önce yeni bir askeri yapılanmayı da beraberinde getirmekte, bütün bunların karşısında en önemli engel olarak duran Yeniçeri Ocağı’nın ilgasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Bu bakımdan, II. Mahmut devrinin en önemli icraatından olan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması (17 Haziran 1826-vak’a-i hayriye/hayırlı olay) Osmanlı tarihinin önemli olaylarından biridir.¹⁴

belgelerde bir bilgi bulunmadığına dikkat çeker. Ahmet Özcan, “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s. 192.

Literatüre dair genel değerlendirme için bkz. Nadir Özbek, “Tarih yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, (Ed. Noemi Levy, Nadir Özbek ve Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1-19.

¹³ Fuad Köprülü, “Âyân”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir, Cilt: 2, 1997, s. 41.

¹⁴ Kemal Beydilli, “Vak’a-i Hayriyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 454.

1826'dan sonra merkezi ve daimi ordu kurulunca kamu düzeninde güvenliği sağlama işi bu kuruma devredildi. Büyük ayaklanmaların bastırılmasında nizami askerler önemli başarılar elde ettiler. Ancak, eşkıyalık, hırsızlık, soygunculuk gibi kamu huzurunu bozan olaylarının önü bir türlü alınamadı. Girişilen askeri düzenlemeler sonunda, 1834-1836 yılları arasında bütün ülkede redif askeri teşkilatı kurulup, redif askerlerine asayiş ve kamu düzenini bozan vakaları önleme görevleri verildi. 3 Kasım 1839 tarihinde, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile, bugünkü jandarma teşkilatının başlangıcı olan zaptiye kuvvetleri oluşturuldu. Böylelikle kısmen de olsa kamu güvenliği sağlanmış oldu.¹⁵

Tanzimat döneminin başlarında, "umur-ı zabtiye" adı ile jandarma teşkilatının çekirdeği oluşturuldu. Ayrıca, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından kurulan ve neferleri Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun askerlerinden toplanan İhtisab Nezareti İstanbul'un kısmen zabıtasından da sorumlu tutuldu, esnafın denetimi de bu ağalığın uhdesine bırakıldı.¹⁶

1840'tan başlamak üzere İçel, Alanya, Kayseri, Tokat, Hüdavendigâr, Kütahya ve Midilli'de asakir-i zaptiye birlikleri oluşturuldu.¹⁷

Tımar sisteminin 1844'te tasfiyesini takiben, tımarlı sipahilerin arazileri zaptiye teşkilatına devredilmeye ve taşrada güvenliğin sağlanması için çalışmalara başlandı.¹⁸ Dar-ı Şura-yı Askeri'de güvenlik sorunu enine boyuna tartışılarak, alınan kararlar, Serasker'e ve Meclis-i Vala'ya sunuldu. Burada da gerekli görüşmelerin ardından, konu Meclis-i Umumi'de tekrar ele alındı, öngörülen önlemler, padişahın onayına sunuldu ve 8 Haziran 1844 tarihinde

¹⁵ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, 1980, s. 49-52.

¹⁶ Abdülkadir Özcan, "Zaptiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: 44, 2013, s. 129. Özcan'ın ifadesinde, zaptiye teşkilatının kuruluş aşamasında, kolluk kuvveti olarak, jandarma erki ile polis erki arasındaki işlevsel ayrışmanın başlamasına dair vurgu vardır: "İhtisab Nezâreti'nin zaptiye ile ilgili görevleri 1845'te kurulan polis teşkilatına ve ertesi yıl teşkil edilen Zaptiye Müşirliği'ne devredilince bunların işleri hemen tamamen esnafın ve fiyatların denetlenmesiyle sınırlı kaldı." Abdülkadir Özcan, *a.g.m.*, s. 129. Krş. İncelememizde dn. 19.

¹⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1798-1908)*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi Ankara, Cilt: 3, Kısım: 5, 1978, s. 248.

¹⁸ Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 107. Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006, s. 201; Zaptiye Müşirliği'nin kuruluşuna dair Takvim-i Vekayi'de bilgilendirme yayımlanmıştır. Bkz. Takvim-i Vekayi, Nr. 297, 18 Safer 1262/5 Şubat 1846, s. 3.

sadrızam tarafından açıklanarak yürürlüğe konuldu. Bu kararlar, tımarlı sipahi örgütü ortadan kaldırılıp, yerine zaptiye teşkilatı kurulmuş oldu.¹⁹

Ancak, zaptiye teşkilatının bağlı olduğu bir kurum henüz mevcut olmayıp, yalnızca Dersaadet'in güvenliğini sağlamak için İhtisap Ağalığı kurumu vardı. 1846'da Zaptiye Müşirliği makamı kuruldu ve İhtisap Ağalığı'nın güvenliği sağlamak ile ilgili yükümlülükleri bu kuruma devredildi. Zaptiye Müşirliği'nin kurulmasından sonra asayiş ve emniyetin bütün imparatorluğa yaygınlaştırılmasına çalışıldı. Zaptiye teşkilatını yaygınlaştırmak üzere,²⁰ 1846'da Zaptiye Nizamnamesi yayımlandı. Nizamname'nin yayınlanmasıyla birlikte teşkilat ile ilgili düzenlemelere başlandı. Zaptiyeler, asakir-i zaptiye adını aldılar. Bu uygulama ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu (Hüdavendigâr, Kastamonu, Ankara, Sivas, Konya, Aydın, Saruhan eyaletleri ve Biga, Kocaeli sancakları) ve Rumeli'deki (Edirne, Silistre, Vidin, Niş, Üsküp, Manastır, Selanik eyaletleri ve Gelibolu Sancağı'nda) topraklarında asakir-i zaptiye birliklerinin oluşturulmasına karar verildi.²¹

Osmanlı Devleti, 1851'de bir komisyon kurarak yine asakir-i zaptiyenin imparatorluk genelinde yaygınlaştırılmasına çalıştı. Komisyonun aldığı karara göre asakir-i zaptiye birlikleri Rumeli, Anadolu, Arabistan ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'de teşkil edilecekti. Asakir-i zaptiye birliklerine personelin düzenli askeri birliklerden alınması ve imparatorluk genelinde on dört alay ve 29.288 kişilik bir askerden oluşan teşkilat haline getirilmesi planlanmıştı. Bu amaçla, ilk uygulama yeri olarak Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde pilot bölgeler seçilecekti.²²

¹⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 318. Çadırcı'nın ifadesinde, zaptiye teşkilatının kuruluş aşamasında, kolluk kuvveti olarak, jandarma erki ile polis erki arasındaki içkinliğe vurgu vardır: "Zaptiye örgütü, bugünkü anlamıyla hem polis hem de jandarma görevini yüklenmişti. Teşkilat ve işleyiş bakımından jandarmayı andırmakla birlikte, vali ve kaymakamların denetiminde faaliyet göstermeleri polis hizmeti de yapmaları dikkat çekmektedir." Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 319. Çadırcı'nın devamındaki ifadeleri işlevsel ayrışmanın başlamasına dairdir: "Başlangıçta suç işlemleri halinde eyalet meclislerinde yargılanırlarken, daha sonraları asker oldukları gerekçesiyle, en yakın askeri birlikte askeri yasalara göre yargılanıp, Divan-ı Harb'e sevk edilmeleri uygun görülmüştü." Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 319.

²⁰ Abdülkadir Özcan, *a.g.m.*, s. 129.

²¹ COA, YEE, 36/1, 11.Ra.1265/05.02.1849.

²² Ali Sönmez, *a.g.e.*, s. 207-208. Zaptiye Müşiriyeti, güvenliğin uzmanlaşması ve kurumsallaşması çerçevesinde kuruldu. Müşiriyet'in kuruluşunda, zabıta işlerinin Seraskerlik tarafından yürütülmesinin, askerin asıl işlerinin aksamasına sebep olması; zabıta işlerinin mülki

Osmanlı Devleti, 1861'de de bir nizamname hazırladı ve asakir-i zaptiye teşkilatının imparatorluğun tamamında uygulanması çalışmalarını sürdürdü. Zaptiye müşirinin, Anadolu'da uygulanmasında sakınca olacağını belirtmesi üzerine hazırlanan nizamnamenin sadece Rumeli vilayetleri ile Suriye Vilayeti'nin belirli yerlerinde uygulanmasına karar verildi.²³ 1865'te, tespit edebildiğimiz kadarı ile, asakir-i zaptiye teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin tamamında olmasa bile belirli bir kısmında işlerlik kazandı. Osmanlı Devleti'nin, Rumeli, Anadolu ve Dersaadet topraklarında asakir-i zaptiye birlikleri alay ve tabur şeklinde düzenlendi. 1865'te, Edirne, Yanya, Tuna, Selanik, Prizren, Hüdavendigâr, Aydın, Adana, Sivas, Ankara Trabzon, Kastamonu, Konya, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Bağdat, Suriye, Diyarbakır, Hicaz, Girit, Yemen vilayetleri ile İzmit, Kıbrıs, Kudüs sancakları ve Zor mutasarrıflığında asakir-i zaptiye teşkilatı mevcuttu.²⁴

Asakir-i zaptiye ile ilgili esas düzenleme ise 1869'da hazırlanan nizamnameler ile gerçekleştirildi. Teşkilata personel temininde uyulacak kurallar ve görevleri, yayınlanan nizamnameler ile belirlendi.

1869'daki ilk asakir-i zaptiye nizamnamesi, asakir-i zabtiyenin ne şekilde teşkil olunacağı ile ilgilidir. Bu nizamnameye göre; asakir-i zaptiyenin her vilayette piyade ve süvari olarak bir alay şeklinde teşkilatı yapılacaktır (madde 1). Asakir-i zaptiye alayları taburlara, taburlar bölüklere, bölükler de takımlara ayrılacaktır (madde 2 ve 3). Asakir-i zaptiye takımlarından piyade olanlar sekiz neferden, süvari olanlar da dört neferden oluşacaktır (madde 4).²⁵

Asakir-i zaptiye ile ilgili 1869'da hazırlanan ikinci nizamnamede ise personelin görevlerine yer vermiştir. Nizamname ile asakir-i zaptiye, mülki memurların emri altında görevli bir memur olarak tanımlanmıştır (madde 1). Asakir-i zaptiyenin görevi öncelikle vilayette yaşayan halkın güvenliğini sağlamak; ardından, devletin vilayetlerdeki mal ve mülkünü korumaktır (madde 2).²⁶ Osmanlı Devleti, 1869'da ilan edilen nizamnameler ile asakir-i zaptiyenin düzenlemelerini tamamladı.

işlerden sayılmasının ve bağımsız bir makama verilmesinin daha uygun olacağı düşüncesi etkili oldu. Ali Sönmez, *a.g.m.*, s. 202.

²³ Ali Sönmez, *a.g.m.*, s. 214-215.

²⁴ *Şalname-i Askeri*, İstanbul, Def'a 5, matbaası belirsiz, 1291, s. 518-581.

²⁵ *Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1286, s. 2.

²⁶ *Vilayetlerde Asakir-i Zaptiye Alaylarının Suret-i Teşkilesi*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1286, s.3.

Ahmet Cevdet Paşa “nevahi-i asiye/asi nahiyeler” olarak tanımlanan Bosna ve Hersek’te “tensikat-ı askeriye”²⁷ uygulamasına ilişkin olarak asakir-i zaptiye ile jandarma arasındaki geçişliliğe vurgu yapar:

“İşbu jandarma usulü, ibtida Rumeli cihetinde ve Suriye ve Haleb eyâletlerinde icrâ olunduğu sırada, Bosna ve Hersek’te dahi birer alay jandarma teşkil olunmuş idi. Lâkin, bunlar kazâlara ve mevâki-i sâireye, yoliyle taksim olunamayup, eski zabtiyelerin (Pandorların [muvazzafa tarzında olan zabtiyelerin -Ma’rûzât: 76-]) çoğu bâki idi. Ba’zı mevâki’de başkaca asâkir-i muvazzafa dahi istihdâm olunmakda idi. Ol vaktin hükmünce ba’zı nevâhîde pandor istihdâmına lüzum var ise de, jandarmalar mevâki’e yoliyle taksim olunduğu hâlde çok yerlerde pandor istihdâmına hâcet kalmazdı.”²⁸

Ahmet Cevdet Paşa, Suriye ve Adana vilayetlerinde de teftişler yapmış ve bu bölgelerde de asakir-i zaptiye düzenlemek için çaba göstermiştir.

Osmanlı Devleti, 11 Aralık 1875 tarihinde Adalet Fermanı’nı yayınladı.²⁹ Ferman’da, kamu düzeninin bozulduğuna, asayiş ve emniyetin sağlanamamasının imparatorlukta pek çok problemin kaynağı olduğuna ve bu sebeple kamu güvenliğinin bir an önce sağlanmasına çalışılacağına vurgu yapılmıştır. Bunun yanında, asakir-i zaptiye ait düzenlemelerin yapılacağına da işaret edilmiştir. Buna göre, asakir-i zaptiye ait bir görev olan vergi tahsili işine son verilecekti. Osmanlı toplumundan vergi Müslüman ve Gayrimüslim ahaliden seçilecek sivil tahsildarlar tarafından toplanılacaktı. Asakir-i zaptiye seçilecek personelin bir yerdeki “mü’temen” ve “ehl-i ırz” kişiler arasından seçilmesi de yine Adalet Fermanı’nın konusu olmuştur.³⁰

1876’da padişah değişiklikleri kamu düzenini sekteye uğrattı; sonuçta, Bosna-Hersek ve Bulgaristan’da yaşanan isyanlar Zaptiye Teşkilatı’nın tek başına asayiş ve emniyeti koruma ve güvenliği sağlamada yetersiz olduğunu

²⁷ Tensik: Düzenleme, ıslah, fazla memuru işten çıkarma Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1080.

²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma’rûzât*, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 79.

²⁹ Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, “Ferman-ı Adalet”, *Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s. 32-37.

³⁰ Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, “Ferman-ı Adalet”, *a.g.e.*, s. 35: “Devlet-i Âliyemizin mahfuziyeti mal ve can emniyeti ırz ve namusları akdem-i maksad-ı padişahanem olup ve matlub-ı mühimmin vesaiti husulünden biri dahi *asakir-i zabtiye* olduğundan”, s. 35. Krş. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, “Tanzimat Fermanı”, *a.g.e.*, s. 22, 23. Tanzimat Fermanı da, Kanun-ı Esasi de, esas olarak bozulan kamu düzeninin yeniden inşasına yönelik çeşitli hükümler içermektedir.

gösterdi.³¹ Yıl içinde Osmanlı Devleti, idari anlamda düzenlemeler yaparak valilerin görevlerini ve vilayetlerdeki görev ve sorumluluklarına düzenleme getirdi. Söz konusu düzenlemelere göre, valiler, vilayet dahilinde güvenliğinin sağlanmasında en yetkili kişiler haline gelmişler, güvenliğin sağlanması konusunda koordinasyonun sağlanmasından sorumlu tutulmuşlardı. Ancak, valiler, kolluk kuvvetlerini asayiş ve emniyetin korunması ve güvenliğin sağlanması dışında bir işle görevlendiremeyeceklerdi.³²

1877'de Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve bu savaş 3 Mart 1878 tarihinde yapılan Ayastefanos Antlaşması'na kadar devam etti. Ruslar, savaş sırasında Osmanlı topraklarında ciddi bir şekilde yayılma gösterdiler. Doğu Anadolu'da Rusların ilerleyişi asakir-i zaptiyenin de dahil olduğu Osmanlı kolluk birimlerinin savaşa dahil olmasını zorunlu kıldı. Osmanlı Devleti'nin kamu düzeninin sağlanmasında, Doğu Anadolu'da asayiş ve emniyeti koruyamaz, güvenliği sağlayamaz hale gelmesi bölgede Ermeni, Kürt ve Çerkeslerin çatışmasına zemin hazırladı.³³ İngiltere, Doğu Anadolu'da ortaya çıkan bu gerilimi kendisi için bir fırsat olarak değerlendirdi, Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs Antlaşması'nı yaptı. Antlaşma'ya göre, Kıbrıs Adası'nın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye devredilecekti. İngiltere Ada'yı Osmanlı padişahı adına yönetecek, giderlerden arta kalan gelirler yıllık olarak Osmanlı hazinesine ödenecek, Osmanlı Devleti, Ada'nın adalet, din ve eğitim kurumlarını yönetmeyi sürdürecekti. Buna karşılık, İngiltere, Rusların Osmanlı topraklarına saldırması halinde Doğu Anadolu'yu savunmak üzere gerekli bütün yardımı yapmaya söz veriyor; Osmanlı Devleti, İngiltere'ye, Doğu Anadolu'da Hristiyanların yaşadığı yerlerde ıslahat yapmayı taahhüt ediyordu.³⁴

Kıbrıs Antlaşması'nın, Hıristiyan halk için ıslahat ile ilgili maddesi, 13 Temmuz 1878 tarihinde yapılan Berlin Antlaşması'na da eklendi.³⁵ Şöyle ki,

³¹ Halim Tefrik Alyot, *Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum)*, Kanaat Basımevi, Ankara, 2008, s. 111.

³² Nizam Önen ve Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye: Türkiye'de Taşra İdaresi'nin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 240.

³³ Justin McCarty, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 53.

³⁴ Nejla Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, s. 117.

³⁵ Berlin Antlaşması'na, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli ve Anadolu topraklarına yönelik olarak, büyük devletler tarafından iki madde konuldu. Osmanlı'nın Avrupa'da kalan altı vilayetinde -Edirne, Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova- reform yapılmasını hükme bağlayan 23. maddeyle bu vilayetlerin kısmen büyük devletlerin denetimine bırakıldığı görülür.

1878'deki Osmanlı-Rus savaşı sırasında Girit'te yaşayan toplum da isyan etti, büyük devletler, Berlin Kongresi sırasında Giritlilerin ve Yunanlıların isteklerini dikkate almayı; fakat, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin başına, Osmanlı Devleti'nin 1868'de yürürlüğe giren Girit Vilayet Nizamnamesi'ne gerekli olabilecek değişiklikleri ekleyerek tamamıyla uygulayacağı taahhüdünü ilave ettiler.³⁶ 23. maddeye göre, bu antlaşmada kendileri için hususi bir teşkilat belirlenmemiş olan diğer Rumeli eyaletlerinde de, Girit'e verilen vergi muafiyeti müstesna olmak üzere, ona benzer ve mahalli ihtiyaçlara uygun nizamnameler yapılacaktı. Bab-ı Âli, her eyalette bu yeni nizamnamelerin teferruatını müzakereler yoluyla tespit edecek ve üyelerinin çoğu yerli halktan olmak üzere komisyonlar kuracaktı. Bab-ı Âli, müzakereler sonucunda tanzim olunacak teşkilat projelerini yürürlüğe koymak için, padişah emri ve fermanı gibi gereken evrakı neşretmeden önce Şarkî Rumeli için teşkil olunan "Avrupa Komisyonu" ile istişare edecekti.³⁷

Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre, Osmanlı Devleti, Ermenilerin yaşadıkları yerlerde adli, idari ve güvenlik ile ilgili reformlar yapacaktı.³⁸ Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine uygun olarak güvenlik birimlerini "asakir-i zaptiyeden jandarma kuvvetine dönüştürecek",³⁹ özellikle Doğu Anadolu'da Çerkes ve Kürtlere karşı Ermenilerin güvenliğini sağlayacaktı.⁴⁰

Osmanlı Devleti, İngiltere'ye, 1878'de şifahi bir takrir sundu ve 61. maddenin güvenlik ile ilgili düzenlemelerini gerçekleştirmek için, "Osmanlı

61. madde ise Anadolu'da yaşayan Ermenilerin güvenliğine yönelik büyük güçlerin talebini içerir. Bilal Şimşir, "Berlin Antlaşması'nın 23 ve 61. Maddeleri", <http://www.ermenisorumu.gen.tr/bilal-simsir---berlin-antlasmasi-nin-23-ve-61-maddeleri>. [Erişim: 03.06.2021].

³⁶ Cemal Tukin, "Girit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: 14, 1996, s. 90.

³⁷ 23. madde için bkz. Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 691.

³⁸ Münir Aktepe, "Osmanlı İmparatorluğunun İslahı Hakkında İngiltere Elçisi Layard'ın II. Abdülhamid'e Verdiği Rapor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, Cilt: 22, 1969, s. 15.

³⁹ Münir, Aktepe, *a.g.m.*, s.17, İngiliz, Rus ve Osmanlı delegeleri arasında yapılan özel görüşmeler neticesinde, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi fazla değişikliğe uğramadan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak kabul edildi. Yusuf Sarıay, "Rusya'nın Türkiye Siyaseti'nde Ermeni Kartı (1878-1918)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 78. Ayastefanos Antlaşması'nın Ermenileri içeren 16. maddesi için bkz. Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 578-579.

⁴⁰ 61. madde için bkz. Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 697.

Asyası vilayetleri jandarma merkezi idare meclisine” bir kaç subayın kabulüne ve Avrupalı öğretmenlerin geçici olarak istihdamlarına razı olduğunu bildirerek “jandarma ıslahatı” yapılmasına ılımlı baktığını bildirdi.⁴¹ Osmanlı Devleti, adliye, maliye ve güvenlik ile ilgili ıslahata ılımlı yaklaşıp da ülkenin mali durumu buna elverişli değildi. Savaş sonrasında ekonomisi ciddi anlamda zarar görmüş olan Osmanlı Devleti’nin ıslahatı yapmak için elinde yeterli kaynak yoktu. Bu bakımdan, İngiltere’nin istediği şekilde bir jandarma teşkilatı kurup, finanse etmesi mümkün değildi.⁴²

İncelememiz açısından değerlendirildiğinde, Berlin Antlaşması’nın önemli sonuçlarından biri, II. Abdülhamit’in ordu içinde sadece iç güvenlikle ilgilenecek ayrı bir kurumun oluşturulmasına dair vermiş olduğu karardır. Nitekim, bu tarihsel koşullar, kamu düzeninin sağlanmasında jandarmanın ayrı bir güvenlik birimi olarak polisten ayrıştığı tarihi bir andır.⁴³

Berlin antlaşması ile ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamak için Osmanlı Devleti gerekli düzenlemeleri yapmaya başladı.⁴⁴ Girit’te, 1878’de, “Girit Genel Meclisi” vekilleri ile Osmanlı Devleti komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşa arasında Ada’nın idari, adli, mali ve askeri konuları ile ilgili düzenlemeler yapılması konusunda anlaşma yapıldı. Ekim 1878’de, Halepa Mukavelenamesi/Sözleşmesi adı verilen düzenlemeler ile Girit Adası’nda jandarma ile ilgili düzenlemelerin yapılmasına da karar verildi. Mukavelename’ye göre, Ada’nın jandarma heyetine Hıristiyanlar da kabul edilecek ve bunlar miralaylığa kadar terfi edebileceklerdi.⁴⁵

⁴¹ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 400.

⁴² Cevdet Küçük, “Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1986, s. 29-30.

⁴³ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, s. 140. Bu tarihten sonradır ki, polis ve jandarma 1846 yılından beri Zaptiye Müşiriyeti’nin otoritesi altında olmalarını ifade eden “Tevhid-i Zabıta” dönemi artık sona erdi. Jandarmanın bağımsız ve askeri bir teşkilat olarak ortaya çıkması askeri olmayan polis teşkilatının üzerinde yükselebileceği bir zeminin de oluşmaya başlaması anlamına gelmektedir. Ferdan Ergut, *a.g.e.*, s. 140. Bu gelişmeler tam bir ordu-polis ayırımının kesinleşmesi anlamına gelmez, gelişimin doğrultusunu gösterir. Ferdan Ergut, *a.g.e.*, s. 141, dn. 11.

⁴⁴ “Halepa Mukavelesi muhtariyyet-i idareye doğru atılmış mühim bir hatve olup cezirenin devletle olan rabitasını birkaç nıktadan sektedâr eylemiştir.” Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e.*, Cilt: 3, s. 37.

⁴⁵ Engelhardt, *a.g.e.*, s. 390-391.

Halepa Mukavelenamesi gereğince, Girit'teki asakir-i zaptiyeye personel sadece Ada halkından temin edilecekti.⁴⁶ 1879'da Rumeli-i Şarkî valisi Aleko Paşa ile Abdülhamit'in huzuruna çıkan Girit valisi Fotyadisi Paşa Ada'nın durumu ile ilgili bilgiler verdiler. Ada'da şimdilik sükûnet var ise de Bab-ı Âli söz verdiği düzenlemeleri, mal sandıklarında para olmadığı için yapamamıştı. Bu durumda, Ada'ya ilişkin ıslahatlar ve jandarma teşkilatının oluşturulması gibi uygulamaların hayata geçirilememesi, Yunanistan'ın Ada üzerinde nüfuzunun her geçen gün artmasına sebep olacaktır. Fotyadisi Paşa, Yunanistan'dan Ada'ya para ve silah gelirse dengelerin değişeceğini ifade etti.⁴⁷

1887'de başka bir ferman hazırlandı ve bu ferman ile Girit Adası'ndaki asakir-i zaptiyenin sancaklara ne şekilde dağılacağına ilişkin düzenlemeler yapıldı. Girit Adası'nın Hanya, İsfakya, Resmo, Kandiye, Laşid sancaklarında birer tabur bulundurulacaktı. Ada'nın asakir-i zaptiyesi, piyade ve süvariden oluşacak, her sancakta on kişiden az olmamak üzere seyyar taburlar oluşturulacaktı.⁴⁸

Bu süreçte, Girit ve Ermeni meselesi dışında başka sorunlar da ortaya çıktı, Edirne ve Makedonya bölgesinin "muhafaza-i emniyet ve asayiş"ine itina olunmasına ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nin oluşumuna dikkat çekildi. Şöyle ki, Berlin Kongresi'nin 4. oturumunda, Lord Salisbury, Rumeli'de, Bulgaristan sorununa dair, Ayestafanos Antlaşması'na göre kurulan Büyük Bulgaristan'ın, Balkan Dağları ile iki kısma ayrılarak kuzeydeki toprakların "Bulgaristan Emareti", güneydekilerin ise "Şarkî Rumeli Vilayeti" olmasını teklif etti. Buna göre, bu vilayetin askeri ve siyasi bakımdan idaresi doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı gibi, padişah, vilayetin kara ve deniz hudutlarını muhafaza edebilmek için mühim mevkilerde istihkâm yaparak asker yerleştirebilecekti. Asayiş ve dahili intizam, vilayet ahalisinin mezhep farkı dikkate alınarak, subayları padişah tarafından tayin olunan, milli askerler

⁴⁶ Halim Tefvik Alyot, *a.g.e.*, s.123, Halepa Mukavelenamesi'nde şöyle bir ifade vardır: "Girit Ceziresi jandarma heyetinin teşkili için yerliden tâlib olacak islâm ve hristiyanların hükümet-i Seniyye nizamına tevfikân ahz ve kabul eder. (...) zâbitan-ı sâiresi mahallî hükümeti nizamına tevfikân islâm ve hristiyan intihab ve ta'yin ve Dersââdet'ten nasb olunacaktır" (12 Teşrin-i evvel 1878). Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 179. "Bunun âsayişçe ve emr-i idarece ne gibi mahzurları müstelzim olduğu me'muriyyet-i mahsusa ile Girid'e i'zâm edilen Mahmud Celaleddin Paşa'nın iş'arât-i vâkiasından müstebân olmaktadır." Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁷ COA, YPRK.AZJ, 2/85, 4.C.1296/25 Mayıs 1879.

⁴⁸ Halim Tefvik Alyot, *a.g.e.*, s. 123-124. Girit ve Şarkî Rumeli düzenlemeleri hakkında ayrıntılı çözümleme için bkz. Cenk Reyhan, *Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare: Merkeziyetçilik - Adem-i Merkeziyetçilik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

vasıtası ile temin edilecekti. Eğer vilayet, dahili veya harici bir tehlikeye maruz kalacak olursa, Şarkî Rumeli valisi, Osmanlı askerlerini davet edebilecekti. Ayrıca Bulgaristan Emaretinin hudutları üzerinde bazı değişiklikler yapılacaktı.⁴⁹

Berlin Antlaşması'nın 13., 14., 18. ve 22. maddelerinde⁵⁰ Balkanların kuzeyinde Rumeli-i Şarkî adını alacak bir "muhtariyet-i idare" koşulu ile doğrudan doğruya padişahın politik ve askeri idaresi altında bulunacak bir vilayet oluşturulduğu bildirilip, Şarkî Rumeli Vilayeti'nin "emr-i tanzimi"ni Bab-ı Âli ile görüşmek üzere bir Avrupa Komisyonu tayin kılınarak; komisyonun, valinin görev ve yetki-sorumluluklarını ve vilayetin mülki, adli ve mali idaresini belirleyeceği beyan edilmişti.⁵¹

Şarkî Rumeli Vilayeti'nde Kamu Düzeni ve Güvenlik

Jandarma teşkilatının ilk örneği ve nizamnamesi Şarkî Rumeli Vilayeti⁵² için hazırlanmıştır. 495 esas ve 637 ek maddeden oluşan Şarkî Rumeli Dahili Nizamnamesi, Bab-ı Âli'ye takdim edilmiş, Abdülhamit, 15 Mayıs 1879 tarihli bir fermanla nizamnameyi ilan etmiştir.⁵³ Nizamname'nin on üçüncü faslı jandarma ve milis kuvvetlerine ayrılmıştır. Nizamname'ye göre,

Jandarma:

⁴⁹ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 15.

⁵⁰ İlgili maddeler için bkz. Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 688-691.

⁵¹ Ali Fuat Türkğeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, Cilt: 2, s. 193. Berlin Kongresi'nde, Ayastefanos Antlaşması tadil edilmiş ve Büyük Bulgaristan rüyası üç parçaya ayrılmıştı: "Bulgaristan Prensiği"nin yanı sıra, örnek vaka olarak incelediğimiz kalan iki parçadan, "Şarkî Rumeli Vilayeti" adı altında teşkil edilen bir parça, iç işlerinde serbest fakat askeri ve siyasi yönlerden Bâb-ı Âli'ye bağlı bir hale getirilmişti. Diğer parça, "Makedonya bölgesi" ise tekrar Osmanlı'ya iade edilerek, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki diğer toprakları ile irtibatı sağlanmıştı. Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. XV.

⁵² Mahir Aydın, Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Berlin Antlaşması'na göre tespit edilen sınırları şöyle tasvir eder: "Şarkî Rumeli Vilayeti, "doğudan Karadeniz, kuzeyden Bulgaristan, batıdan yine Bulgaristan ve Selanik, güneyden de keza Selanik ve Edirne vilayetleri ile çevrili"dir. Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 18. Vilayet'in fiziki özellikleri ile ilgili ayrıntı için bkz. Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 18-19.

⁵³ Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 36. Osmanlı hükümetince, birbirinden farklı unsurları barındıran bölgenin jandarmasını idare etmek üzere, tarafsız ve Bulgarlar lehine karar veremeyecek, İngiliz ya da Fransız milliyetinden iki zabitan seçilip görevlendirilmesi düşünülmüştür. Birinci zabıtlığına İstanbul'da bulunan Fransız Mösyö Vitalis'in ve ikinci zabıtlığına İngiliz Loyd Hübon (diğer adı Mahir)'un Rumeli-i Şarkî komiserliğine zaman kaybetmeden tayinini sadareten istenmiştir bkz. COA, İ.MTZ (04), 6/210, Belge 1, Lef 1, 20.S.1296/12 Şubat 1879.

“Emniyet-i umumiyyeye dikkat ve huzur-ı asayişin bekasını temin etmek ve iktiza eden memurlar tarafından verilmiş polis kavanin ve nizamatını icra eylemek üzere yerli ahaldiden teşkil olunmuş bir askerdir. Jandarmanın asıl hizmetini nezaret-i daim ve tenkiliyede bulunmaktan ibaret olup memuriyeti tek mil eyalet ilkasına şamildir.” (madde: 454).⁵⁴

Bu tanımlama ile kamu düzeninde mahalli bir güvenlik kurumu olarak huzurun sağlanması, asayiş ve emniyetin korunması görevi jandarmaya verildiği gibi; jandarmanın, bu görevi yerine getirirken görev ve sorumlulukları da kanun ve nizamlarla belirlenmiştir. Bir sonraki maddede jandarmanın hizmeti ve hizmetinin sınırları belirlenmiştir. Jandarmanın başlıca hizmeti, şehir ve kazalarla yol ve merasalatın emniyetini muhafaza etmek ve köylerdeki zaptiyelerle birlikte halkın toplandığı yerlere nezaret etmek ve onların huzur ve asayişini temin etmektir. Jandarmanın, görevini yaparken sorumlu olduğu idari yapı ve bu idari yapı içerisindeki konumu da belirlenmiştir:

1. İhtilal çıkartmak maksadıyla toplanan cemaatleri vesait-i nizamiye ile tutmak konusunda idare memurlarının emri altında bulunur (vali, kaymakam vb.).

2. Bir suçla ilgili tahkikat ve tahrirata mübaşeret etmek ve tahkikat neticesini bildirmek ve celp pusulası tutulması gerekenleri tutup götürmek konusunda adliye memurlarına karşı sorumludur.

3. Cinayet işlendiğinde veya cinayetle ilgili bir bilgi veya şüphe üzerine jandarma, cinayet şüphelisini tevkif edip, suçu ile ilgili mazbata hazırlayıp, yirmi dört saat içerisinde suçluyu polise göndermelidir.

Nizamname doğrultusunda Rumeli-i Şarkî'nin asayiş ve emniyetinin sağlanmasında başıbozuklardan ve Çerkesler'den yararlanılmayacak (madde 4). Milis askerliği Rumeli vilayeti ahali için bir nevi zorunlu askerlik görevi haline getirilerek, askerlik muafiyeti için alınan bedel iptal edilecekti (madde 6). Rumeli-i Şarkî'de, düzenli ve sürekli bir ordunun temeli atılmıştır. Osmanlı padişahı, Berlin Antlaşması'nın 15. maddesinde belirtilen usule göre, milis ve jandarma kumandanını seçip görevlendirecek, küçük zabitan ve yüzbaşından başlayan rütbedeki askerlerin seçilip görevlendirilmesi ise vilayetin valisi tarafından yapılacaktı (madde 7).⁵⁵

⁵⁴ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, 9 Haziran 1295/21 Haziran 1879, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1295, s. 105.

⁵⁵ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, s. 4.

Rumeli-i Şarkî valisi, vilayetin içeride ve dışarıda tehdit altında bulunduğunu düşünürse, Berlin Antlaşması'nın 16. maddesine göre, Osmanlı askerini müdahale etmek üzere vilayete davet edebilecekti (madde 49).⁵⁶

Osmanlı Devleti, bu maddelerde de görüleceği üzere, vilayetin askeri düzenlemelerinde söz sahibi olsa da; kamu düzeninde, asayiş ve emniyetin korunması ve güvenliğin sağlanması sorunu, merkezi-idari bir uygulamadan farklı olarak, vilayetin yerel ahali ile Osmanlı hükümetinin ortak hareket edeceği bir şekilde dönüştürülmüştür.

Milis ve jandarma kumandanın görevleri ise nizamnamenin 65. maddesi ile belirlenmiştir:

1. Milis ve jandarmanın sayılması, teşkil edilmesi, talimi, teçhizi, silahlandırılması, düzenlenmesi, maaş ve idaresi,
2. Ambar ve debboylar ile onlara ait her sene yapılması gereken defterlerin düzenlenmesi,
3. Milis ve jandarmanın umum defterinin tutulması.⁵⁷

Jandarma ve milis kumandanı asayıştan ziyade jandarmanın idaresi ile görevlendirildi, yeni bir organizasyon şeması oluşturulmaya çalışıldı. Bu organizasyonun en tepesine jandarma ve milis komutanı yerleştirildi. Milis askerinin organizasyonu şu şekilde yapıldı: Milis askeri, yerli ahalden seçilip buldukları yerde ikamet edecek bir askeri sınıf olup, padişahın emri ile valinin gözetiminde silah altına alınacaktır (madde 362). Milis askeri, savaş olmadığı zamanlarda bulunduğu mevkiide güvenliğin sağlanmasında jandarma kuvvetine yardımcı olacağı gibi Rumeli-i Şarkî Vilayeti'ne karşı bir taarruz ya da muharebe durumu ile karşılaşıldığında Osmanlı askeri olarak hizmet görecekti. Milis askeri, yapılacak bir kanunla Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki askeri gücüne eklenebilecekti. Gerek, yerel asayışı sağlama konusunda gerekse orduya katılmak konusunda kendi zabitlerinin kumandası altında bulundurulacaktır (madde 363).⁵⁸

Milis askeri, milis ve jandarma fırkası başkumandanı tarafından idare edilecektir. Milis ve jandarma fırkası başkumandanı general rütbesine sahip olacaktır (madde 404).⁵⁹ Milis gücünün oluşturulması ile vilayette daimi bir

⁵⁶ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 11.

⁵⁷ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 17.

⁵⁸ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 76-77.

⁵⁹ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 86.

şekilde talimli orduya sahip olduğu gibi, barış zamanında, vilayetin güvenliği meselesinin de jandarma ile birlikte milis askerinin bir görevi haline getirilmesi sağlanmıştır. Bu sistem redif sistemine benzemekle birlikte idaresinin jandarmaya verilmiş olması ile ondan ayrılmıştır. Nizamnamenin önemli maddelerinden biri zabıta komiserliğinin oluşturulmasıdır. Komiserler, her kaza merkezinde ve nüfusu dört bini geçen şehirlerde görevlendirilecektir. Komiser, umum zabıta işlerinde kaymakam, belediye ve kazaya yönelik olan zabıta işlerinde müdür muavinliği yapacaktır (madde 157). Zabıta komiseri, bütün kaza ve şehrin zabıta komiserliği görevini kaymakamın gözetimi altında belirlenen bölgede yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur (madde 158). Zabıta komiserinin hukuk ve vazifeleri ile jandarma idaresi ile ilişkileri ise eyalet kanunu ile düzenlenmiştir (madde 159).⁶⁰

Rumeli-i Şarkî jandarması, düzenlemesi, talimi ve idaresi konusunda doğrudan doğruya milis ve jandarma kumandanının emri altındadır (madde 456). İdari memurlar, herhangi bir durumla karşılaştıklarında müfreze reisine başvuracaklardır, bu mümkün olmadığı takdirde ise milis kumandanına başvuracaklardır (madde 457). Rumeli-i Şarkî jandarmasının kendi içerisinde hiyerarşisi belirlendikten sonra önemli bir değişiklik yapılmıştır; o da, gerekli hallerde alacağı yardımla ilgilidir. Jandarma görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, zorunlu hallerde, kaza zabıta memuru ve korucularından hatta yerel ahaliden bile yardım alabilecektir. Durumun tehlikeli bir hal aldığı hallerde ise jandarma mülki memurlara başvurarak milis askerinin yardımını da talep edebilecektir (madde 458). İdari memuru bulunmayan bir yerleşim biriminde jandarma tehlikeli bir durum ortaya çıkar ya da eşkıyalık gibi olaylar meydana gelirse inisiyatif kullanarak emir beklemeksizin müdahale edebilecek hatta kaza zabıta memurlarından da yardım talep edebilecektir (madde 459). Her jandarma memuru görevini yerine getirirken, karakola ait iktidarı elinde bulundurur. Jandarmaya hakaret ve mukavemet gösterenler, askeri mahkeme tarafından yargılanacak ve cezası verilecektir. Karakollara hakaret ve mukavemet gösterenler de aynı şekilde cezalandırılacaktır (madde 460).⁶¹

Rumeli-i Şarkî Nizamnamesi'nin jandarma ile ilgili ikinci bölümü idari organizasyon şeması ile ilgilidir. Asakir-i zaptiyede olduğu gibi tabur, bölük, alay şeklinde bir organizasyon yerine "takım" düzenlemesinin merkeze alındığı bir şekle dönüştürülmüştür. Her bir takım altı veya sekiz askerden oluşur ve süvari, piyade şeklinde organize edilmiştir. Süvari içinde piyade, piyade içerisinde süvari askeri bulundurabilir. Takım bir çavuş veya bir onbaşı

⁶⁰ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, s. 40.

⁶¹ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, s. 106-107.

tarafından idare edilir (madde 462). Altı askerden on iki askere kadar takım bir zabitanın emri altında bulunur ve bir şube teşkil eder (madde 463). İki ile altı şubenin birleşmesi ile de bir bölük oluşur ve yüzbaşı tarafından idare edilir (madde 464). Bölük kumandanları merkez sancakta ikamet eder ve görevlerini icra ederken o sancağın dışında hareket edemezler. Şube kumandanları kaza merkezinde ikamet ederler ve gerekli hallerde iki kaza bir şube oluşturmak için birleşebilir. Böyle bir durumda şubelerden birinin çavuşu iki kazanın kumandanlığı görevini yerine getirebilecektir (madde 465).⁶²

Merkez vilayette bir seyyar jandarma fırkası oluşturulacak, bu fırka, merkezde zabita görevini yerine getirecekti. Seyyar jandarma bölüğü ise bir bölük piyade ve yarım bölük süvariden oluşacak, piyadenin bölüğü yetmişten, süvari ise kırk askerden daha az olmayacaktır. Vilayet merkezindeki seyyar jandarma taburunun idaresi bir yüzbaşı veya daha büyük rütbeli bir asker tarafından komuta edilecektir (madde 466).⁶³ Vali, milis ve jandarma kumandanıyla dahiliye müdürü bulunan müsteşarın teklifleri üzerine sancak ve kazalarda şubeler ile takımların bölünmesi ve dağıtılmasını sağlar. Takımın sayısı ve süvari ile piyade askerinin mevcudu her sene eyalet bütçesi doğrultusunda düzenlenecektir. Süvari ve piyade jandarma takımlarının görevlendirilmesi dahiliye müdürüyle milis ve jandarma kumandanı tarafından yapılacaktır (madde 468). Şubeleri kumanda eden zabitan ile bölükleri kumanda eden yüzbaşılar kendi şube ve bölüklerinin komiser ve zabita merkez komiseri görevlerini de yerine getirirler. Bu duruma istisna olarak eyaletin merkez bölüğü kumandanı bulunan yüzbaşı o şehirde hizmet etmekle sorumlu tutulmayıp bu görev seyyar jandarma kumandanına verilmiştir (madde 469).⁶⁴

Mutasarrıflar gerekli durumlarda takımların dağılımını yapabilecektir. Bölük kumandanı, mutasarrıfın emri altında görevini yerine getirecektir. Olağanüstü bir durumda, mutasarrıf, durumu, dahiliye müdürü durumundaki müsteşara, bölük kumandanları da milis ve jandarma kumandanına bildirecekleridir (madde 470).⁶⁵

Jandarma ile ilgili üçüncü bölümde ise jandarmanın nereden hangi usul ile seçileceğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Jandarma küçük zabitanı nizamnamenin yedinci maddesi doğrultusunda padişahın vilayetteki vekili

⁶² *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 107.

⁶³ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 108.

⁶⁴ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 108-109.

⁶⁵ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 109-110.

bulunan vali tarafından seçilip tayin edilecektir. Kaynaklık yapacak kurum milis ve jandarma sınıfı olacak, bu kaynaktan jandarma teşkil edilemezse milis jandarma kumandanının idaresinde bulunan komisyonun teklifi doğrultusunda yerli halktan, askerlerden, eski ecnebi askerlerden uygun görülen kişiler jandarma zabiti olarak görevlendirilebilecektir (madde 471). Jandarma çavuşları ile onbaşılar ve birinci sınıf zabitler bölük kumandanlarının teklifi ve mutasarrıfların tasdiki ile milis ve jandarma kumandanı tarafından görevlendirilirler (madde 472).⁶⁶

Ecnebi zabitan, çavuş ve onbaşılar dört yüz yetmiş birinci maddeye göre belirli bir süre görevlendirilebilirler. Görevden alınmaları ya da kontratlarına son verilmesi ile ilgili düzenlemeler ise encümen-i daimi ile yapılabilecektir. Ecnebi subaylar bir suç işlediklerinde ise Divan-ı Harb tarafından yargılanacaklar, suçları sabit görülürse kontratları fiilen fesh edilecek ve tazminat ile ilgili haklarını da kaybedeceklerdir (madde 473).⁶⁷

Jandarmalar gönüllü kişiler arasından seçilip görevlendirilebilecektir. Milis hizmetinin birinci senesini bitirenler teşkilata dahil olabileceklerdir. İlk kez jandarma olacak askerin görev süresi iki yıldır, bu süre her defasında kontrat yenilenerek yirmi beş yıla kadar uzatılabilecek ve bu süre sonunda emekliliğe hak kazanabilecektir. Vali, jandarma olmak isteyen bir askerin teşkilata dahil olmasını reddedebilecektir (madde 478). Jandarma olabilmek için askeri şartların yanında fiziksel ve ruhsal şartlar da gerekli görülmüştür. Ahlaki anlamda iyi hal sahibi olmak gerekmektedir. Bedensel olarak dinç ve sıhhatli olduğunu beyan etmeyenler jandarma sınıfına kabul edilemeyecektir. Genel kabulü bu şekilde belirlendikten sonra onbaşı olmak için vilayette kullanılan üç dili konuşma şartı koşulmuştur (madde 479).⁶⁸

Beş sene süre ile hizmet eden jandarma çavuş ve onbaşılar terfi edecekler ve maaşlarında o miktarda bir artış sağlanacaktır. Bu artış memuriyetlerinin sekizinci senesine kadar her sene sürecek ve sekizinci seneden itibaren bulunduğu miktarda kalacaktır. Tekrar yazılan her jandarma koluna yünden yapılan bir şerit takacaktır ve bu şerit altı sene hizmet eden jandarma ve çavuşlarda sarı sırma rengi olacaktır (madde 480). Jandarmada sekiz sene hizmet edip evine dönen ve iyi hizmet görmüş olduğuna dair bir belgesi olan askerler, angarya, yol ve geçit inşaatında çalışma yükümlülüğünden muaf tutulacaktır (madde 481). Zabitan, çavuş ve jandarma neferinin maaşları silah,

⁶⁶ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 109-110.

⁶⁷ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 110-111.

⁶⁸ *Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi*, s. 113.

teçhizat ve elbiseleri, sevk ve devir masrafı, ikramiyeye yönelik değişiklikler yapılacak bir vilayet kanunu ile ayrıca belirlenecektir (madde 482).⁶⁹

Sonuç olarak, jandarma, mülki ve askeri amirlere saldıran, delilleri karartmaya çalışan, silah ve mühimmat kabilelerini götüren kişileri yakalayan ve umum emniyet ve asayişini sağlayan, kendilerine idare memurları tarafından verilen görevleri yerine getirmekle mükellef bir birimdir (madde 455).⁷⁰

Osmanlı kamu düzeninde mahalli asayiş ve emniyetin sağlanmasında, Şarkî Rumeli Nizamnamesi ile jandarmanın yapısal olarak düzenlenmesi öngörülmüş ve jandarma asakir-i zaptiyeden oldukça farklı bir yöne doğru evrilmiştir.

1880 Tarihli Jandarma Nizamnamesi

1840-1879 yılları arasında genel hatlarıyla Zaptiye Müşiriyeti İdaresi'ne bırakılan kamu güvenliği uygulaması, gerek yapısal sorunlardan, gerekse 1870'li yılların ortalarından itibaren gittikçe ağırlaşan siyasal ve ekonomik koşullara uygun olmadığı gerekçesinden dolayı yeniden ele alınarak düzenlenmeye çalışıldı. Önceki yılların deneyiminde izlenen, ordu da dahil olmak üzere pek çok alanda uygulanan yabancı uzmanlardan yararlanma pratiği güvenliğin yeniden düzenlenmesinde de kendini gösterdi. Bu amaçla, özellikle Valentine Baker'in hazırladığı rapor doğrultusunda jandarma teşkilatının kuruluş çalışmaları başlatıldı. Ancak bu konunun, özellikle Berlin Kongresi sonrası, Makedonya ve Anadolu Islahatı meselesi çerçevesi içine dahil edilmesi, jandarma teşkilatının oluşturulması çabalarını uluslararası bir sorun haline getirdi. Bu aşamadan itibaren teşkilatın kuruluş çalışmaları, Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin başını çektiği Avrupalı büyük devletler arasındaki siyasi mücadelenin şekillendirdiği bir ortamda gelişti. Osmanlı Devleti, mümkün olduğunca kendi kontrolünde hareket etmesini istediği jandarma teşkilatını, 1881 yılından itibaren imparatorluk genelinde kurmaya başladı.⁷¹

⁶⁹ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, s. 113-114.

⁷⁰ Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, s.105.

⁷¹ Ali Sönmez, "Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2007, Sayı: 11, s. 172- 173. Jandarma teşkili için girişilen ilk teşebbüsteki görevliler şunlardır: Baker Paşa, Şoldhem, Moris Kost, Blont, Şnig, Norton, Fost, Svair, Kob, Baker, Brisko, Estudi, Viti, Aleks, Tahir Bey, Azmi Bey, Heris, Ziver Bey. Ali Sönmez, a.g.e., s. 170. Baker Paşa, mirliva rütbesindedir. Krş. Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk: Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2016, s. 220.

Osmanlı Devleti, asakir-i zaptiyenin ıslah edilmesi için İngiltere, Fransa vb. ülkelerden uzmanlar getirdi. Sadrazam Said Paşa, 18 Kasım 1879 tarihinde hazırladığı emirler ile asakir-i zaptiyenin jandarma teşkilatına dönüştürülmesi gereğini düşünüp, bu amaca uygun olarak, bir jandarma nizamnamesi hazırlanmasını önerdi. Said Paşa, zaptiye teşkilatının sadece İstanbul'un güvenliği ile ilgilenmesini istiyordu.⁷² Said Paşa'nın hazırladığı aynı emirle jandarma teşkilatı, zaptiye teşkilatından ayrılarak Seraskerliğe bağlandı ve Umum Jandarma Daire-i Merkeziyesi adı verilerek Seraskerlik makamının bir şubesi haline getirildi. Bu şubenin teşkilatı şu alt birimlerden oluşturuldu: Jandarma Meclisi, Meclis Kalemî, Muhasebe Kalemî, Yoklama Kalemî, Jurnal Kalemî, Evrak Kalemî, Vezne.⁷³

Jandarma kalemlerinden sonra Jandarma Alay Meclisi oluşturuldu.⁷⁴ Jandarma alayları da yavaş yavaş oluşturulmaya başlandı. İstanbul, Edirne, İškodra, Aydın, Adana, Ankara, Bağdat, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Hicaz, Hüdavendigâr, Selanik, Suriye, Sivas, Trabzon, Trablusgarp, Kosova, Konya, Kastamonu, Girit, Manastır, Mamüretülaziz, Musul, Van, Yanya vilayetlerinde jandarma alayları oluşturuldu ve buralara alay kumandanları atandı.⁷⁵

Said Paşa'nın, İngiltere'den jandarma ıslahatı için temin ettiği askerlerin sayısı, 1879'da, İngiltere tarafından artırıldı. İngiltere, söz konusu askerlerin, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinin uygulanmasına nezaret etmek üzere Anadolu'da teftiş yapmalarını sağladı. Bu teftiş esnasında Anadolu'daki Hıristiyanların durumu kontrol edilecek, Osmanlı Devleti'nin ıslahatı uygulama konusunda gelişme kaydedip kaydetmediği takip edilecekti.⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin, 1880'de halen jandarma ile ilgili somut bir düzenleme yapmamış olması, Avrupa Devletleri'nin 1880'de yeni bir ulti-matom hazırlayarak sunmalarına sebep oldu. Ültimatoma göre, Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması ile söz verdiği düzenlemeleri yapmamıştı. Osmanlı Devleti, ulti-matoma verdiği cevapta, "asakir-i zaptiyeden jandarma teşkilatına geçişe başladığını" ve bazı yerlerde uygulama yapıldığı yönünde kendini

⁷² Halim Tefik Alyot, *a.g.e.*, s. 112-113.

⁷³ Halim Tefik Alyot, *a.g.e.*, s. 114-115.

⁷⁴ *Salname-i Devlet-i Âliyye*, Def'a 36, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1298, s. 139.

⁷⁵ *Salname-i Devlet-i Âliyye*, Def'a 36, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1298, s. 180.

⁷⁶ Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi (1774-2005)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2006, s. 60. "1879 yılında İngiltere, Anadolu'nun başlıca şehirlerine birer asker-konsolos atadı: Sivas'a Albay Wilson, Erzurum'a Binbaşı Trotter, Van'a Yüzbaşı Clayton, Kayseri'ye Yüzbaşı Cooper gönderildiler."

savundu. Avrupalı zabıtlar, jandarma ile ilgili nizamname hazırlamaya başladılarsa da Osmanlı Devleti için önemli olan bu sürede idari düzenlemelerin yapılmasıdır ve bu idari düzenlemeler yapılmadan jandarma teşkilatının taşrada yaygınlaştırılması mümkün görülmemiştir. Osmanlı Devleti, önce nahiyeleri düzenleyecek, cinayet mahkemelerine çeki düzen verecek ancak bunları yaptıktan sonra jandarma ile ilgili düzenlemeleri yapabilecektir.⁷⁷

Bu süreçte, 15 Nisan 1880 tarihinde Jandarma Nizamnamesi yayımlandı.⁷⁸ Jandarma Nizamnamesi, altı bölüm ve 487 maddeden oluşmuştur. Nizamname'nin ilk maddesi ile, Osmanlı Devlet'inin kamu düzeninde mahalli asayiş ve emniyetin korunmasında ve güvenliğin sağlanmasında taşraya nüfuz etme politikalarının temel kurumlarından biri olarak, jandarma askerinin tanımı yapılmıştır.

Jandarma askeri:

“Emniyet-i umumiyyeyi muhafaza ve asayişin beka ve devamını ve kavanin-i inzibatîyenin icra-i ahkâmını temin üzere teşkil olunmuş bir sınıftır. Asakir-i merkumenin vazifesinin esası mütehemmine mücazat edecek surette âle'd-devam mutabassır bulunmaktadır. Asakir-i merkumenin nüfuz ve iktidarı umum memalik-i Osmaniyye'nin her tarafında vakt-i hazer ve seferde ordularda ve ordugâhlarda caridir. Jandarmanın başlıca hıdmeti yolların ve kır ve kariyelerin muhafaza-i emniyeti kaziyesidir.” (Madde 1).⁷⁹

Jandarma Nizamnamesi'nin birinci maddesinde de görüldüğü üzere jandarma, aslında, görevi bakımından asakir-i zaptiyeden pek de farklılık göstermeyen bir teşkilattır. Asakir-i zaptiyeden farkı, nizamnamenin ikinci maddesi ile belirginleşmiştir. Jandarma askeri Osmanlı ordusunun bir uzvudur. Bu sebeple Osmanlı askeri için uygulanan kanun ve nizamlar jandarma için de geçerlidir. Ancak jandarmanın hizmeti hem askeri hem mülki idareyi kapsadığından; askeri kanun ile nizamnamelerden başka jandarma sınıfına özel nizamname ile kanun hazırlandığı gibi askeri kanun ile

⁷⁷ Bayur Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Cilt: 1, Kısım: 1, 1991, s. 19-20.

⁷⁸ *Jandarma Nizamname-i Humayunu*, Matba-yı Amire, İstanbul, 05.Ca.1297/15.Nisan. 1880. Osmanlı Devleti ilk jandarma nizamnamesini, teşkilat ile ilgili çalışmaları yaptıktan sonra hazırladı. 1879 yılında asakir-i zaptiyeden jandarmaya geçişi sağlamak maksadı ile çalışmalar yapıldıysa da teşkilatın temelini oluşturacak jandarma nizamnamesi 1880 yılında hazırlandı. Jandarmanın söz konusu ilk nizamnamesi ise pek çok kaynaktan hiç uygulanmamış ya da yokmuş gibi davranılmıştır. Osmanlı jandarmasının kuruluşu ve ilk nizamnamesi ile ilgili bu belirsizlik tarihlendirmede sorun yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir.

⁷⁹ *Jandarma Nizamname-i Humayunu*, s. 2.

nizamnamelerde de jandarma için bazı değişiklikler yapılmıştır (madde 2).⁸⁰ 1883'te, kamu düzeninin sağlanmasında halen jandarma gücünden etkili bir şekilde yararlanılmadığı fark edilmişti. Çünkü Osmanlı idarecileri, alışageldikleri üzere, asayiş ve emniyeti korumakta, güvenliği sağlamakta jandarma yerine askerden ve düzenli ordudan yardım almaya devam etmişlerdi.⁸¹

1886'da, halen pek çok Osmanlı vilayetinde jandarma idaresi oluşturulamamıştı. Rumeli vilayetlerinden Selanik ve Edirne'de jandarma teşkilatı oluşturulmuşken; Kosova ve Yanya vilayetlerinde asakir-i zaptiye ile asayiş ve emniyetin sağlanmasına çalışılıyordu. Birbirine çok yakın yerleşim birimlerinde standart bir şekilde uygulama yapılamaması konuya dair önemli bir veridir.⁸² Osmanlı jandarması, 1888'de, 33 alay, 4 taburdan oluşan bir teşkilat haline geldi. Bu teşkilatta 2.194 zabıt ve 41.685 nefer görev yapmıştır.⁸³

Dersaadet'de jandarma teşkilatına personel bulmakta zorlanılması bir başka sorundur. 1890'da tespit edildiği kadarı ile dört yüz adet jandarma kaydedilmiş olsa gerektir. Daha önceki yıllardan da yüz kişilik bir jandarma açığı vardır. Dersaadet'in idarecileri, jandarmaya personel kayıt olmak isteyenlerin sayısının bu kadar az olmasının sebebinin, devletin zamanında ve yeterli olarak maaş verememesinden kaynaklandığını hükümete bildirmişlerdi. İstanbul'da kamu düzeninin her geçen gün kötüleşmesine rağmen, jandarma ve polis kayıtlarından anlaşıldığına göre, 1890'da bu konuda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.⁸⁴ Dersaadet'te, 1891'de, beş jandarma taburu mevcuttu. Söz konusu beş tabur ise şu şekilde düzenlenmişti: 1. Beşiktaş, 2. Beyoğlu, 3. İstanbul, 4. Üsküdar, 5. Fatih. Dersaadet'teki bu beş taburun her biri bir alay beyi ve tabur ağasının idaresi altında bulunmaktaydı.⁸⁵

1894-1896 yılları, Osmanlı Devleti'nin kamu düzeninde asayiş ve emniyeti korumak ve güvenliği sağlamak konusunda sıkıntılarının arttığı bir dönem oldu.

⁸⁰ *Jandarma Nizamname-i Humayunu*, 1297, s. 2.

⁸¹ COA, DH.MKT, 1342/83, 23.S.1301/23.12.1883.

⁸² *Salname-i Devlet-i Âliyye*, Def'a 42, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1304, s. 187-189.

⁸³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi(1798-1908)*, a.g.e., Ek: 9.

⁸⁴ COA, A.MKT.MHM, 501/26, 07.Ra.1308/21.10.1890.

⁸⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye*, Def'a 46, Matbaa-yı Amire, 1308, s. 382.

Jandarma teşkilatına dair bu düzenlemeler yapılırken, 1885'te, Bulgar Prensiği Şarkî Rumeli'yi işgal etmiş, ardından Makedonya'yı almak için faaliyetlere başlamıştı. Bu oldu-bitti, Osmanlı Devleti tarafından hoş karşılanmadığı gibi bu bölgeye sahip olma düşüncesi olan devletleri ve milli grupları da rahatsız etmişti. Bu durum, bölgede hak iddiasında olan milli grupları harekete geçirecek ve bölgede kamu düzenin bozulmasına sebep olacaktır.⁸⁶

Makedonya'da Kamu Düzeni ve Güvenlik

Makedonya, Osmanlı Rumeli vilayetlerinin etnik ve milli bir özetidir.⁸⁷ Makedonya'da Bulgar ve Arnavutların sebep oldukları huzursuzluklar, II. Abdülhamit'i tedirgin etmişti. Bu huzursuzlukların Ermeni meselesinde olduğu gibi Avrupa devletlerinin müdahale etmesine yol açacağını düşünen II. Abdülhamit, Temmuz 1902'de bir komisyon oluşturarak Makedonya'da ıslahat için çalışmalara başlanmasını istedi.⁸⁸ Aralık 1902'de, Makedonya vilayetleri için bir "ıslahat programı" hazırlanarak ilan edildi. Islahatı tatbik etmek üzere Rumeli müfettişliğinin oluşturulmasına ve bu müfettişliğe Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevlendirilmesine karar verildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli'de adli, idari ve mali düzenlemeler ile birlikte Makedonya'da da jandarma kuvveti ile ilgili olarak düzenleme de yapacaktı.⁸⁹

Makedonya'da yapılacak ıslahat ile sadece Gayrimüslim jandarma alımına odaklanılmamış, ayrıca, jandarmada görevini yerine getirmeyen, yaşlı ve güçsüz kişilerin görevlerinden alınması da hedeflenmişti. Program yayınlanınca Manastır Vilayeti'nde jandarma kuvvetini düzenlemek üzere bir komisyon oluşturuldu, komisyonda hem işe yaramayan jandarmalar ayıklanmaya hem de Gayrimüslimlerden kayıt olmak isteyenler muayene edilmeye başlandı.⁹⁰

⁸⁶ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 280-281.

⁸⁷ Tahsin Uzer bu bölgenin fiziki özellikleri ile sınıırını çizmiştir "Makedonya Balkan yarım adasının "Struma, Vardar ve Mesta" nehirleri havzalarını içine alır. Yani güney batısını teşkil eder. Selanik vilayetinin tümüne, Kosova ve Manastır vilayetlerinin, Arnavutluk'tan geri kalan kısmına Makedonya denir." Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 81.

⁸⁸ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, (Çev. İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 166.

⁸⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 167.

⁹⁰ COA, Y.PRK.A, 13/10, 20.N.1320/20.12.1902.

Rumeli müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, ıslahat maddelerini uygulamak ve denetlemek üzere Makedonya'ya hareket etti ve ilk olarak Kosova vilayetine gitti. Sadrazam tarafından yazılan bir telgrafla, Hüseyin Hilmi Paşa'dan Kosova'da bulunan Arnavutları ıslahat maddelerine ısındırmak için çaba göstermesi ve jandarma ile polise ile ilgili ıslahata başlaması istenmişti.⁹¹ Osmanlı Devleti'nin, Makedonya için hazırladığı program Arnavutları memnun etmedi, Avrupa devletleri tarafından ise yetersiz bulundu. Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler tekrar bir program hazırlayıp 1903'te Osmanlı Devleti'ne sundular. Bu program, adli, idari ve maliyeye ilişkin maddeler ile birlikte kolluk gücü ile ilgili de maddeler içermekteydi. Makedonya jandarmasına Gayrimüslimlerden personel temininde Osmanlı Devleti ile hemfikirlerdi. Avrupalı Devletlerin programına göre: Osmanlı Devleti, Makedonya'da jandarma teşkilatını ıslah etmek üzere yabancı zabıtlar temin edecekti. Osmanlı Devleti, sunulan bu ıslahat programını kabul etti ve uygulanması için Rumeli müfettişliğine haber verdi.⁹²

Genel olarak bakıldığında, Gayrimüslimlerden, Makedonya'da "jandarma tensikati"nin yapıldığı 1902-1903 yıllarında teşkilata katılım oldukça sınırlı oldu. Örneğin, Manastır Vilayeti'ne bağlı kazalardan olan Serfiçe ve Kozana sancaklarında jandarmaya kayıt yaptırmak isteyenlerin bizzat din adamları tarafından engellendiği tespit edilmişti. Osmanlı idarecileri halkı Rum ve Bulgarlardan oluşan bu iki kazada, Bulgar din adamlarından şüphelendilerse de aslında sorumlunun Rum metropolitinin olumsuz propagandası olduğunu tespit ettiler.⁹³

Osmanlı Devleti, Makedonya'da bozulan kamu düzeninde asayiş ve emniyeti yeniden kurmaya ve güvenliği sağlamaya çalışıp jandarma teşkilatının ıslahı ile ilgili düzenlemeleri sürdürürken; gündemi, Bulgarların 1903 Nisan ayında Selanik Vilayeti'nde bombalı eylemi, 1903'ün Temmuz ayında da Manastır'da tarihe "İlinden Vakası/İsyanı"⁹⁴ olarak geçen

⁹¹ COA, TFR.I.A, 2/123, 06.L.1320/05.01.1903.

⁹² Fikret Adanır, *a.g.e.*, s. 171.

⁹³ COA, DH.MKT, 657/45, 26.Za.1320/24.02.1903. Osmanlı Devleti'nde jandarma temininde propaganda bir tarafa maaşların düşük olması da katılımı azaltmıştır. Vilayette en büyük kaygı yeni personelin iş bırakarak yerlerine iş yaramaz hatta suç işleme potansiyeli taşıyan kişilerin kaydolmasıdır benzer bir örnek için bkz. COA, BEO, 2009/150612, 28.Za.1320/26.02.1903.

⁹⁴ İlinden İsyanı'nda Bulgaristan'ın doğrudan etkisinden söz edilebilir. Bulgaristan'ın amacı, 1878 Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri uyarınca Makedonya'yı kendine bağlamaktır. Makedonya'nın Bulgaristan için önemi Bulgaristan yetkililerinin "Makedonya Bulgaristan'ın can ve kan damarıdır. Bu yüzden derhal Bulgaristan'a bağlanmalıdır. Çünkü Bulgaristan Devleti Makedonyasız kurulamayacaktır" sözlerinde görülmektedir. Hamza Aktan, *Makedonya*

huzursuzluklar ile sarsıldı. Osmanlı Devleti, bu iki olayı da askeri önlemler ile önlemeyi başardı. İsyân bastırılmış olsa bile Avrupa kamuoyunun dikkatinin Makedonya sorununa çevrilmesi bakımından; ayaklanmanın, öncesindeki eylemleri yürüten Makedonya İç Örgüt'ü açısından bir başarı anlamı taşıdığı sonucu çıkarılabilir.⁹⁵ İngiltere'nin başını çektiği büyük Avrupa devletleri, 1903 yılı Ekim ayında Makedonya için yeniden bir ıslahat programı hazırlayıp sundular. Mürzsteg Programı adı verilen, dokuz maddelik, söz konusu düzenleme ile Makedonya'daki vilayetlerde adli, idari ve mali düzenlemeler ile birlikte kolluk gücü ile ilgili düzenlemelerin de yapılması istendi. İkinci maddesi jandarma tensikatıyla ilgili olan programa göre, Makedonya'da bozulan kamu düzeninde güvenliği yeniden sağlamak üzere yapılacak düzenlemeleri denetlemek üzere, Osmanlı Devleti'nde Avrupalı bir general ve O'na refakat etmek üzere Avrupalı zabıtlar görevlendirilecekti. II. Abdülhamit başlangıçta programı kabul etmek istemedi, ancak, Makedonya'nın durumu ve Almanya hükümetinin tavsiyesi ile Kasım 1903'te programın uygulanmasını kabul etti.⁹⁶ Mürzsteg Programı'nda görevlendirilmesi düşünülen general, İtalyan di Georgis'dir. O'na refakat etmek üzere Avrupa devletlerinden, İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya İtalya ve Almanya'dan, zabıtlar görevlendirildi. Avrupalı zabıtların görevleri sadece tensik ile sınırlandırıldı. Tensikata göre, Makedonya'da bulunan jandarmalardan işe yaramayanlar görevden alınacak, söz konusu vilayetteki jandarma teşkilatı düzenlenecekti.⁹⁷

Nisan 1904'te, tespit edebildiğimiz kadarı ile, Yanya Vilayeti için 1.270 askerden oluşan bir jandarma gücü oluşturulmak istendi. Yanya'da 180 adet Gayrimüslimin jandarmaya kayıt olması beklenirken ancak 94 Gayrimüslim jandarmaya kayıt yaptırdı.⁹⁸ Kosova Vilayeti'nin, Geylan Jandarma

Arnavutluk İlişkilerinde Arnavut Sorunu, Logos-A Yayınları, Üsküp, 2006, s. 22-23. İsyân hakkında ayrıntı için bkz. Fikret Adanır, *a.g.e.*, s. 172-213.

⁹⁵ Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (Çev. Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 359.

⁹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 173-174.

⁹⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 182. Tensikatin yeterince uygulanmadığından ve çeşitli koşullardan dolayı "vilâyat-ı selase"nin "istihsâli sükûnuna muvaffakiyet hasıl olmadığı cihetiyle" uygulanacak olan bu programın maddeleri incelendiğinde; Program'ın, genel olarak, idari, askeri, adli ve mali alanlarda çeşitli hükümler bulunmasına karşın, önemli bir bölümünün Balkanlar'da güvenliğin sağlanması ve güvenlik teşkilatının yeniden yapılandırılması ile ilgili olduğu görülmektedir. Ali Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010, s. 81-82.

⁹⁸ COA, BEO, 2009/150612, 28.Za.1320/26.02.1903.

Taburu'nda misafir durumda bulunan jandarmalar, Manastır Jandarma Taburu'na görevlendirilmesine karar verildi.⁹⁹ Selanik Vilayeti'nde de görev ve sorumluluklarını yerine getirmekte yeterli görülmeyen jandarmalar, tabur ve alaylardan ayıklandı. Selanik Jandarma Taburu'nda mevcut jandarma nefer ve zabitanından 122 tanesi emekli edildi, 144 tanesi de açığa alındı. Selanik'in Drama Taburu'nda nefer ve zabitanından 64'ü emekli edildi, 41'i de açığa çıkarıldı. Serez Taburu'nda nefer ve zabitanından da 20'si emekli edildi, 37'si de açığa alındı. Selanik Vilayeti merkez taburunda açığa alınan neferlerin yerine Hıristiyanlardan jandarma temin edildi.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti, Makedonya'da sadece Gayrimüslim jandarmanın kaydı ile uğraşmadı. Asakir-i zaptiye birliklerinin varlığını sürdürdüğü yerlerde jandarma idaresi oluşturulmaya başlanmıştır. Manastır Vilayeti'nde, mevcut asakir-i zaptiyenin, jandarmaya dönüştürülmesine başlandı. Beş asakir-i zaptiye taburu jandarma taburuna dönüştürüldü, görevini yapmak konusunda yeterli görülmeyen asakir-i zaptiye tespit edildi. Manastır Vilayeti'nde, asakir-i zaptiyenin jandarmaya dönüştürüldüğü süreçte yeterli görülmeyen (emekliliği gelmiş ya da ahlaken uygun görülmeyen) doksan asker tespit edildi ve görevlerine son verildi.¹⁰¹

1904 Tarihli Jandarma Nizamnamesi

Osmanlı Devleti, Avrupalı zabiteler gelmeden önce yeni bir jandarma nizamnamesi hazırladı. Nizamname, 1 Şubat 1904 tarihinde yayınlandı ve yürürlüğe girdi. Nizamname, 6 bölüm ve 298 maddeden oluşmaktadır. Her bir bölüm kendi içerisinde alt başlıklara, ilk yedi madde kendi içerisinde 3 bölüme ayrılmıştır. 1. kısım, 1-4. maddeler jandarma vezaif ve hizmetine ayrılmıştır. 2. kısım 5. madde jandarma sınıfının suret-i tahlifi başlığını taşır ve jandarmanın edeceği yemin burada yer alır. 3. kısım jandarma müfettişlerine ayrılmıştır ve 6-7. maddelere bu başlığın altında sıralanmıştır.¹⁰²

1904 tarihli Jandarma Nizamnamesi'nde, jandarma askeri bir sınıf olmakla birlikte, kamu düzeninin korunması ve asayiş ve güvenliğin sağlanması konusunda, görevi diğer bir kolluk kuvveti olan polis ile daha fazla ilişkilendirilmiştir:

⁹⁹ *Servet*, 9 Şubat 1318/22 Şubat 1903, Sayı: 1688, s. 1.

¹⁰⁰ *Servet*, 9 Şubat 1318/22 Şubat 1903, Sayı: 1688, s. 2-3.

¹⁰¹ *İkdam*, 4.S.1321/2 Mayıs 1903, s. 3191, s. 3191, s. 2.

¹⁰² *Düstur*, Birinci Tertip, No. 277: "Jandarma Nizamname-i Hümayunu", 14.Za.1321/01.02.1904, Başvekâlet Matbaası, Ankara, Cilt: 7, 1941, s. 1109-1168.

“Madde 1: Jandarma *emniyeti umumiyeyi muhafaza ve asayişin bekasını* ve kavanin ve nizamat-ı mevzuanın icrayı ahkâmını temin için tesis olunmuş bir heyeti askeriyedir. Jandarmanın vazife-i esasıyesi her türlü ceraimin zecr ve men'i için mütebassirane hareket etmektir. Jandarmanın *başlıca hizmeti yolların ve kır ve karyelerin emniyetini muhafaza etmek ve şehir ve kasabatta polise kuvvet-üz-zahr [yedek kuvvet] olmak* ve polis bulunmayan mahallerde polis vezaifini ifa eylemektir.”¹⁰³

1904 nizamnamesinde jandarma kolluk kuvvetinin görevini yerine getirirken hangi kurumlara karşı sorumlu olduğu belirtmiştir:

“Madde 4: Jandarma sınıfı *zabt u rabt ve idare* hususlarında ciheti askeriye ve vezaif-i mahsusasının icrası itibarı ile cihet-i mülkiye ve adliyeye merbuttur.”¹⁰⁴

Jandarma nizamnamesi değiştirilmeden uygulanacaktı. Her vilayette bir alay, Drama ve Serez sancaklarına bağımsız iki tabur yerleştirilmesine ve taburların Selanik alayına bağlı kalmasına; ayrıca, merkezi karakollarda müfrezeler oluşturulmasına, dört- beş kişilik bu birimlerin buldukları bölgenin güvenliğinden sorumlu tutulmasına karar verilmişti.¹⁰⁵ Makedonya’da jandarma tensikatının ilk şeklinin nasıl yapılacağı ise general Mario Nicolis di Robilant’ın raporunda belirtilmişti:

“Her vilayette bir jandarma alayı ve her sancakta bir tabur mevcut idi. Umumiyetle her kazada bir piyade bölüğü vardı; fakat vilayet ve sancak merkezlerindeki kazaların iki veya üç bölüğü vardı. Bölüğe vilayet dahilindeki bazı kazalar bir jandarma bölüğü mıntıkası teşkil etmek üzere ikişer ikişer birleştirilmişti. Her taburun bir süvari bölüğü vardı. Yalnız Selanik sancağında üç bölüklü bir süvari taburu mevcut idi.

İstanbul’da ittihaz olunan mukarrerat mücebince tensikatın derhal başlayacağı mıntika teşkili Selanik vilayetiyle Manastır sancağı ve Görice sancağının Kesriye kazası ile Manastır vilayeti ve yalnız Üsküp sancağıyla da Kosova vilayeti idi.”¹⁰⁶

Makedonya’da tensike tabi olmayan jandarmalar ile tensik edilmiş jandarmaların görevleri kesin bir şekilde ayrıldı. Tensik edilmiş jandarma, zabıt ve neferleri devriye işi ile meşgul oldular. Böylece, jandarma, asakir-i zaptiye gibi pek çok görevi üstlenmekten kurtuldu. Tensik görmemiş jandarma nefer ise postaların taşınması, hapishanelerin muhafazası, Osmanlı

¹⁰³ Jandarma Nizamname-i Hümayunu, (a.g.d., içinde), s. 1109.

¹⁰⁴ *Jandarma Nizamname-i Hümayunu*, s. 1109.

¹⁰⁵ Ahsene Gül Tokay, “Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (Der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 129.

¹⁰⁶ Ferik Robilant Paşa, *Rumeli ve Vilâyat-ı Selasede Jandarma Teşkilatı*, (Çev. Kaymakam Talat), İstanbul, 1328, s. 10.

bankasının muhafazası gibi konularda görevlendirilmeye çalışıldı.¹⁰⁷ Tensikat sürecinde yapılan her düzenleme Osmanlı seraskerlik makamına haber verilip, Avrupalı zabıtlere sadece denetleme yetkisi verildi. 1904'ten 1908'e kadar süren Makedonya jandarinasındaki düzenlemelerde Rumeli müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa ve jandarma generali Emilio di Giorgis koordineli bir şekilde çalıştılar.¹⁰⁸ Hükümetin, 24 Mart 1904 tarihli notasında, yetkileri ve görevleri belirtilen yabancı subaylar di Giorgis başkanlığında işe başladı ve Rumeli, tensikat dairelerine ayrıldı: 1. Selanik Vilayeti'ne, Rus subayları, 2. Serez Sancağı'na, Fransız subayları, 3. Drama sancağı'na İngiliz subayları, 4. Manastır Vilayeti'ne İtalyan subayları, 5. Kosova vilayetine Avusturya subayları memur edildi.¹⁰⁹ Jandarma tensikası, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri ile Serez ve Drama sancaklarının yalnız bazı kazalarında mevcut jandarmaya verildiğinden dolayı, aynı sancak veya vilayet dahilindeki jandarma, tensik gören ve görmeyen olmak üzere iki çeşit olup tensik edilen jandarma bir yandan başkentte, jandarma Daire Merkezi'ne; diğer yandan Selanik Jandarma Tensikat Dairesi'ne bağlı bulunuyordu.¹¹⁰

Makedonya'da, esasında, asayişsizliğin ve emniyetsizliğin giderilip güvenliğin sağlanmasında tek başına jandarma kolluk kuvveti yeterli değildi.

1907 yılının Ocak ayından Temmuz ayına kadar geçen süreçte, Makedonya'da, Osmanlı Devleti'nin kolluk kuvveti ve bölgedeki ordulara mensup askeri 21 Bulgar, 12 Rum, 3 Sırp çetesi ile mücadele etmişti. Müslüman gruplar bu çetelere karşı hareket etmeye başlamışlardı. Rumlar, Müslüman grupları Bulgarlar'a karşı kışkırtmaya çalışmışlardı. Ohri'de yaşayan Müslüman gruplar karışıklıklardan bunalmışlar ve Bulgar çetelerine karşı örgütlenmeye başlamışlardı.¹¹¹ Yıl içinde İngiltere, Makedonya'da

¹⁰⁷ Halim Tefik Alyot, *a.g.e.*, s. 138. Bu iki çeşit jandarma arasında genel olarak işlerin mahiyeti göz önünde tutularak bir görev ve iş bölümü yapılmış, eski şeklini muhafaza eden jandarmalar postaya refakat, nöbetçilik, muhafızlık ve posta hizmetleri ile tensik gören yeni jandarma ise hususiyle köy ve muhabere devriyesi ve diğer bazı hususlarla görevlendirilmiştir. Hikmet Tongur, *a.g.e.*, s. 225.

¹⁰⁸ Ahsene Gül Tokay, *a.g.m.*, s. 130-131.

¹⁰⁹ Hikmet Tongur, *a.g.e.*, s. 225. Rumeli'nin ıslahı programı gereğince, jandarmanın tensiki için bir Avrupalı generalin memur edilmesi ve büyük devletlere mensup birer subayın da bu generalin yanına yardımcı olarak verilmesi gerekiyordu Daha önceden devlet hizmetine alınmış olan Belçikalı ve İsveçli subaylarla söz konusu tensik heyeti, tensikatta başarı sağlayamayacağından; hükümet, sonradan altmış subayın daha gelmesini onaylamak zorunda kaldı. Hikmet Tongur, *a.g.e.*, s. 225.

¹¹⁰ Hikmet Tongur, *a.g.e.*, s. 225.

¹¹¹ Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, 2/85, 14 Temmuz 1323/27.07.1907.

güvenliğin sağlanmasına ilişkin bir aşama kaydedilemediğini iddia etmiş, bu sebeple de Makedonya'daki Avrupalı zabıtların yetkilerinin genişletilmesini Osmanlı Devleti'nden istemişti. Bu teklife göre, Osmanlı Devleti, Makedonya'da jandarmayı sayıca arttırıp ve düzenli orduyu sayıca azaltıp, güvenliğin sağlanmasında jandarmayı başat güç haline getirmeliydi.¹¹² İngiltere, Makedonya'daki jandarma sayısını arttırıp, düzenli askeri birlikler ile ilgili fikrini 1908'de Rusya ile paylaşmıştı. Rusya, Makedonya'da askerin gücünün azaltılarak jandarmanın gücünün arttırılması fikrini doğru bulmamıştı. Rusya'ya göre, Makedonya'da milli grupların hareketlerini takip etmek ve güvenliği sağlamak için yapılabilecek en iyi şey köy bekçiliği kurumunu ihdas etmektir. Aynı yıl içinde, İngiltere ile Rusya Makedonya jandarması konusunda mutabakata vardılar. Makedonya'da Avrupalı general görevlendirilmeli, Avrupalı generalin idaresinde seyyar jandarma taburları kurulmalı ve güvenlik bu şekilde sağlanmalıydı.¹¹³

Osmanlı Devleti, 1908'de Makedonya vilayetlerine Yunanistan sınırından gelebilecek herhangi bir müdahaleyi önlemek için on iki maddeden oluşan ve güvenliğin sağlanması ile ilgili birimlerin ne şekilde hareket edeceklerinin belirlendiği bir talimat yayınladı. Buna göre, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde çetelerin kaçır kişiden oluştuğu hakkında, başta Rumeli müfettişi olmak üzere mülki memurlar olan valiler ve III. Ordu müşirleri bilgilendirilecektir. Birinci derecedeki mıntika kumandanları ikinci derecedeki mıntika kumandanlıklarına çeteler hakkında bilgi verilecektir (madde 1). Çete reisleri ve efradının yakalanması için asker, memur ve hükümet tarafından gerektiği kadar askeri kuvvet ve askeri zabıta seçilerek köylerde dolaşacaklardır. Gizli olarak dolaşan Osmanlı askeri çete üyelerinden ele geçirdiklerini Osmanlı mülki memurlarına teslim edeceklerdir (madde 2). Çetelerin takip ve tenkiline ilişkin ordu müşiri vekâleti ile mıntika kumandanları arasında görüşülerek nasıl bir hareket şekli izleneceğine karar verilecektir (madde 3). Çetelerin takip ve el geçirilmesi görevinde müfrezelere polis, jandarma ve komiser, jandarma zabiti ile efradı ve gerektiğinde halktan

¹¹² Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 217. Yapılan Jandarma reformu doğrultusunda Makedonya'ya tayin edilen yabancı subayların, tabi oldukları hükümetlerin politikaları ve menfaatlerine uygun hareket etmeleri, zaten karışık olan bölgenin durumunu daha da karışık hale getiriyordu. Bölgede yaşayan insanlar polise, jandarmaya, mahkemeye vb. intikal etmesi gereken sorunlarını hangi merciiye yapacaklarını şaşırılmışlardı. Bir taraftan Osmanlı Devleti'nin memurları diğer taraftan yeni gelen yabancı subaylar, konsoloslar adli ve mali işler de dahil olmak üzere her işe karışıyorlardı. Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, Sayı: 43, 2007, s. 4.

¹¹³ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 234-236.

kişiler de kılavuzluk edecektir (madde 8). Mıntıka kumandanları çetelerin bulunduğu yerlerde olan bu takip görevleri çete üyesi kalmayınca kadar devam edecektir (madde 9).¹¹⁴

Bu talimatnameden de anlaşılacağı üzere, eşkıya takibi büyük oranda orduya ait bir görev olarak görülmektedir. Jandarma ve polis sadece yardımcı bir güç olarak konumlandırılmıştır.

1908 yılı başında, Rumeli tensikatını yürüten general di Giorgis, izinli olarak İtalya'ya gitti ve bir süre sonra burada vefat etti. O'nun yerine Rumeli tensikatını idare etmek üzere İtalya'dan general di Robilant görevlendirildi.¹¹⁵ 1904-1908 yılları arasında Makedonya Vilayeti'nde yapılan tensikat neticesinde Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde, Alyot'un tespitlerine göre, 45 bölük tensik edilmiş ve neticede jandarma 462 karakolda görev yapan bir güç haline gelmiştir.¹¹⁶ 1908'de, general di Robilant'ın görevi devralmasından kısa bir süre sonra II. Meşrutiyet ilan edildi. 3 Ekim 1908 tarihinde, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya sefirleri Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota gönderdiler. Bu notada, devletler, Makedonya'daki zabıtların Osmanlı Devleti izin verirse kendi ülkelerine dönmek istediklerini belirtmişler, kontratları sona ermediği için Osmanlı Devleti'nin bir talimat hazırlayarak kendilerine sunmasını talep etmişlerdir.¹¹⁷

Nisan 1909 yılında, 31 Mart Vakası ile II. Abdülhamit'in hükümdarlığı sona erdi. Osmanlı hükümeti düştü; ancak 31 Mart Vakası nedeniyle İstanbul'da ve taşrada pek çok vilayette kamu düzeni bozuldu, asayişsizlik ve emniyetsizlik her yere hakim oldu. Rumeli müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, yeni hükümetin sadrazamı oldu ve düzenlemelere başladı. Bu süreçte, Hüseyin Hilmi Paşa yeni hükümetin ilk işinin geciktirilmeden polis ve jandarma tensiki

¹¹⁴ *Düstur*, Birinci Tertip, No. 186: "Rumeli Vilâyat-ı Şahanesinde Selanik ve Manastır ve Kosova ve Serez ve hududu Yunaniye mıntıkaları tarafından eşkıyayı mevcudenin tedip ve tenkilâtı için müttahiden tatbik ve ifa kılınacak tarama hareketinin sureti icrası hakkında talimat", 23.Z.1325/27.01.1908, Başvekalet Matbaası, Ankara, Cilt: 8, 1943, s. 810-812.

¹¹⁵ Güler Yarcı, "II. Abdülhamid'in Rumeli Islahatı'ndan Bir Kesit: General Degiorgis'in Vilayat-ı Selase Jandarma Kumandanlığı", *Miras ve Değişim, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit), Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 641-642.

¹¹⁶ Halim Tevfik Alyot, *a.g.e.*, s. 138.

¹¹⁷ COA, HR.SYS, 1173/34, 03.10.1908.

olmasına karar verdi.¹¹⁸ Osmanlı Devleti, Avrupalı zabıtlerin dönmelerine mani olmadı ve jandarma ile ilgili reformun 1909'da bütün Osmanlı topraklarında uygulanması için çalışmalara başladı. 1909 Temmuz ayında, İngiltere, İtalya ve Fransa'dan yeni zabıtlar gönderilerek general di Robilant'ın idaresi altında Osmanlı jandarmasının yeniden düzenlenmesi için çalışmalara başlandı.¹¹⁹

1912'de, Selanik Vilayeti'ndeki jandarma zabıt mektebi, öğretmenleri ile birlikte İstanbul'a taşındı.¹²⁰ Ardından Selanik'te bulunan Tensikat Dairesi de İstanbul'a taşındı. Tensikat Dairesi'nin idaresi general di Robilant'a verildi.¹²¹ Jandarmada düzenlemeler yapmak üzere İstanbul, İzmir, Selanik, Şam, Erzincan, Bağdat, Yemen vilayetlerinde birer tensikat merkezi kurulmasına ve her tensikat merkezinde birer jandarma zabıt, karakol kumandanı ve nefer yetiştirmek üzere okul açılmasına karar verildi.¹²²

1909'da, Osmanlı jandarmasının tamamını kapsayan bu düzenlemeyi yapmak için, Jandarma Dairesi İdaresi kaldırıldı ve jandarma işlerinin, Harbiye Nezareti'ne bağlı Jandarma Umum Kumandanlığı İdaresi altında görevlerini yerine getirmelerine karar verildi.¹²³ 1909'da, Makedonya'nın Selanik ve Manastır vilayetlerinde jandarmayı ıslah görevi, Albay von Rüdgesch'e teslim edildi.¹²⁴ Osmanlı Devleti kamu düzeninin yeniden

¹¹⁸ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, Türkiye Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2009, s. 75.

¹¹⁹ Kadir Taştekin, "Yüzbaşı Sarrou Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Bir Fransız Subayı", *Türk Jandarmasında Reform Süreci: Yüzbaşı Sarrou'nun Hatıratını Anlamak*, (Ed. Tekin Avaner ve Turgut Atasoy), Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s. 211.

¹²⁰ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, (1908-1920)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Strateji Etüt Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, Cilt: 3, Kısım: 6, s. 247, 1996. Mektep, zabitan dışında küçük zabitan ve neferleri hatta hesap memurlarını yetiştirmek üzere sınıf sayısını artırmıştı. İstanbul'daki jandarma mektepleri 1914 yılına kadar eğitim vermişti. A.g.e., s. 247.

¹²¹ *Jandarma Mecmuası*, 1 Kanun-ı sani 1341/01.11.1925, Sayı: 1, s. 7.

¹²² Derviş Okçabol, *Zabıt Tarihi*, Ankara Polis Enstitüsü Basımevi, Ankara, 1940, s. 69-70. 1909 yılında ilan edilen tensikat kanuna göre tensikat merkezlerinde: bir mirliya veya miralay, bir kaymakam veya binbaşı, müdür ve ona vekâlet etmek üzere iki kol ağası veya yüzbaşı muavini, dört sivil kâtip, bir evrak müdürü, bir muavin, ikinci sınıf bir onbaşı, üç nefer, bir veya iki ecnebi zabitanın görevlendirilmesi uygun bulunmuştu. *Jandarma Tensikatu*, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1325, s. 4.

¹²³ Halim Tefik Alyot, a.g.e., s. 268-269.

¹²⁴ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, (Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62. Güvenliği sağlamak için jandarma kuvvetini kullanmak konusunda

kurulması için yalnızca jandarmanın eğitim ve tensiki ile ilgili ıslahat yapılmasını yeterli görmeyip, Makedonya’da artan asayiş ve emniyetsizliğe son vermek amacıyla kanunlar çıkardı, bu kanunlar ile seyyar jandarma birlikleri kurulana kadar alınacak önlemler planlandı. Bu kanunlardan biri Rumeli Vilayeti’nde “şakavet ve mefseletin menni ve mütecasirlerinin takib ve tedibi hakkında kanun” adını taşımaktaydı. Söz konusu kanunun 10. maddesinde, icap eden vilayet merkezlerinde eşkıya takibinde tecrübeye sahip “memurin-i mülkiye ve askeriye ve zabıtan” ve bu işlerde hakkıyla hizmet edecek üç kişiden oluşan ve “doğrudan doğruya vali-i vilayete merbut olmak üzere” bir araştırma komisyonu oluşturulacağı belirtilmiştir. “Vilayet jandarma kumandanı ve polis müdürü iş bu komisyonun aza-yı tabisindedir” (madde 10). Köy ve ulaşım yollarının korunması görevi jandarmaya aittir (madde 13).¹²⁵

10 Şubat 1912 tarihinde bir “kanun-ı muvakkat” ve 13 Ekim 1917’de “kararname” yayınlandı.

1912 tarihli kanun-ı muvakkatin ikinci maddesine göre, Osmanlı kamu düzeninde güvenliğin tesisine ve güvenlik birimlerinin emir-amir-memur/memuriyet ilişkisine dair şöyle bir ifade vardır,

Umum Jandarma Kumandanlığı:

“*Kavanin ve nizamat-ı askeriye ile muayyen olan zabitanın terfi-i meratibi ve usul-ı terbiye-i askeriyesi itibarıyla Harbiye Nezareti’ne ve emniyet ve asayiş-i memlekete müteallik kâffe-i hıdmet ve vezaipte ve kavanin ve nizamat ve evamir-i devletin icra-yı ahkâmında istihdam itibarıyla Dahiliye Nezareti’ne* merbuttur. Binaenaleyh jandarma kuvveti hususatta bulunduğu mıntikanın en büyük mülkiye memurunun emriyle hareket eder.”¹²⁶

Buna göre, Umum Jandarma Kumandanlığı, görev ve sorumluluklarının, askeri kanun ve düzenlemelerle ilişkisi bakımından Harbiye Nezareti’ne, memleket dahilindeki güvenlik işleri ile ilişkisi bakımından Dahiliye Nezaretine bağlıdır. Jandarma kuvveti, bulunduğu bölgenin en büyük mülkiye memurunun emrine tabidir.

Fransız ve İtalyanlar gibi bir geleneğe sahip olmayan Alman subaylarının bu konuda gerçekten yararlı olup olmadığı bir sorundur. Nitekim 1908’den sonra jandarmanın ıslahı için Fransız generali Baumann çağrıldı ve kendisine jandarma genel komutanlığı benzeri bir unvan verildi. Baumann, I. Dünya Savaşı’na kadar bu görevde kaldı. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 122.

¹²⁵ *Tanin*, 3. N.1327/18.Eylül.1909, Sayı: 479, s. 1.

¹²⁶ *Düstur*, İkinci Tertip, No. 60: “Jandarma Kanun-ı Muvakkati”, 21.S.1330/10.02.1912, Cilt: 4, Dersaadet, Matbaa-yı Amire, 1331, s. 90.

1917 yılında yayınlanan kararname ile jandarma teşkilat, terbiye ve teslihi ile jandarmanın idaresi ve organizasyonunda yeni bir düzenleme öngörüldü. Kararnamenin ikinci maddesine göre,

Jandarma teşkilatı:

“Teslihi, talim ve terbiyesi, zabt u rabt ve seferberlikte suret-i istihdamı Harbiye Nezareti’ne, *asayiş-i memleket ve kavanin ve nizamat-ı mevzuanın icra-yı ahkâmına müteallik* hususatta istihdamı Dahiliye Nezaretine ait olup bu nokta nazaran her iki nezarete merbut Umum Jandarma Kumandanın taht-ı idaresine mevdudur. Umum jandarma Kumandanı kol ordu kumandanı salahiyyetini haizdir.”¹²⁷

Buna göre, Osmanlı jandarması, görev ve sorumlulukları bakımından yine iki nezarete karşı sorumlu tutulmuştur.

15 Mart 1919 tarihinde yayınlanan yeni bir kanun ile Jandarma Umum Kumandanlığı İdaresi’nin bağlı olduğu nezaret tekrar değiştirildi. Umum jandarma Kumandanlığı’nın idaresi, “her türlü umur ve muamelatıyla”, Harbiye Nezareti’nden alınarak Dahiliye Nezareti’ne devredildi (madde 1).¹²⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde, yeniçeri askerleri ve tımarlı sipahiler gibi geleneksel kurumlar, modernleşme sürecinde, kentte ve kırdaki kamu düzenini sağlamak konusunda yetersiz kalmış ve bu görevi yerine getirmek üzere asakir-i zaptiyeden jandarmaya değin uzanan bir kurumsal dönüşüm ile modern kurumların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumsal dönüşüm, her iki kurumun birbirleri ile içkin olduğu bir şekilde gelişmiştir.

Osmanlı Devleti, 93 Harbi/1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamak ve yaygınlaşan toplumsal huzursuzluklara son vermek için ilk defa 1879 yılında Şarkî Rumeli Vilayeti’nde, ardından imparatorluk genelinde, jandarma teşkilatı oluşturmaya çalışmıştır. 1880 yılında ilk jandarma nizamnamesi hazırlanmış ve teşkilat ülkede yaygınlaştırılması çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, Osmanlı jandarması, imparatorluğun tamamında uzunca bir süre yaygınlaştırılamamış, pek çok yerde asakir-i zaptiye varlığını sürdürmüştür.

1903’te, Bulgarların sebep olduğu eylemler ve bir dizi olay sonucunda büyük Avrupa devletleri, Makedonya’da kamu düzeninin bozulduğunu ve

¹²⁷ *Düstur*, İkinci Tertip, No. 323: “Jandarmanın Vezaif ve Teşkilat-ı Esasiesiyle Cihet-i Merbutiyeti Hakkında Kararname”, 25. Z. 1335/13.10.1917, Evkaf Matbaası, İstanbul, Cilt: 9, 1928, s. 757.

¹²⁸ *Düstur*, İkinci Tertip, No. 80: “Jandarmanın Dahiliye Nezaretine Rabtı Hakkında Kararname”, 12.C.1337/15.03.1919, Evkaf Matbaası, İstanbul, Cilt: 11, 1928, s. 148.

bölgede güvenlik sorunu bulunduğunu gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne aynı yıl içinde Mürzsteg Programı'nı sunmuşlardır. Bu programa göre, Makedonya'da kamu düzeninin yeniden kurularak asayiş ve emniyetin yeniden sağlanması için jandarmanın düzenlenmesi gerekliydi.

Osmanlı Devleti 1904'te yeniden bir Jandarma Nizamnamesi hazırlamıştır. 1904 tarihli Jandarma Nizamnamesi ile 1880 tarihli Jandarma Nizamnamesi'ndeki eksiklerin değiştirilmesi uygun görülen maddeler gözden geçirilmiştir.

1909'da yaşanan 31 Mart Vakası Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Makedonya'da, kamu düzenini bozan olaylarda artışa sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, kamu düzeninin sağlanması sorununu, devletin taşraya nüfuz etme politikalarının temel kurumlarından biri olan jandarmayı yaygınlaştırarak aşmak istemiş, bu amaçla, 1909'da Tensikat Kanunu'nu yayınlamıştır. Böylece, jandarma teşkilatına ilişkin düzenlemeler sadece Makedonya'da değil bütün imparatorluğa yaygınlaştırılması çalışmaları sürdürülmüştür.

Osmanlı kamu düzeninde mahalli, asayiş ve emniyetin korunmasında bir güvenlik birimi olan jandarmanın, Tanzimat döneminde asakir-i zaptiye ile başlayan kurumsal dönüşümü, 1912 yılında yayınlanan "kanun-ı muvakkat", 1917 yılında yayınlanan "kararname" ve 1919 yılında yayınlanan yeni bir kanun ile Cumhuriyet dönemine değin sürmüştür.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

COA, A.MKT.MHM, 501/26.

COA, BEO, 2009/150612.

COA, DH.MKT, 657/45: 1342/83.

COA, HR.SYS, 1173/34.

COA, İ.HUS, 96/158.

COA, İ.MTZ (04), 6/210.

COA, TFR.İ.A, 2/123.

COA, YEE, 36/1.

COA, Y.PRK.A, 13/10.

COA, Y.PRK.AZJ, 2/85.

COA, Y.PRK.DH, 6/33.

COA, Y.PRK. EŞA, 42/13.

COA, Y.PRK.HR, 32/38.

Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı

Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, 2/85:14 Temmuz 1323/27.07.1907 (İSAM)

Düstur

Düstur, Birinci Tertip, No. 277: “Jandarma Nizamname-i Hümayunu”, 14. Za.1321/01.02.1904, Başvekâlet Matbaası, Ankara, Cilt: 7, 1941, s. 1109-1168.

Düstur, Birinci Tertip, No. 186: “Rumeli Vilâyat-ı Şahanesinde Selanik ve Manastır ve Kosova ve Serez ve hududu Yunaniye mntıkları tarafından eşkiyayı mevcudenin tedip ve tenkilâtı için müttehiden tatbik ve ifa kılınacak tarama hareketinin sureti icrası hakkında talimat”, 23.Z.1325/27.01.1908, Başvekalet Matbaası, Ankara, Cilt: 8, 1943, s. 810-812.

Düstur, İkinci Tertip, No. 60: “Jandarma Kanun-ı Muvakkati”, H.21.S. 1330/10.02.1912, Dersaadet, Matbaa-yı Amire, Cilt: 4, 1331, s. 90-91.

Düstur, İkinci Tertip, No. 323: “Jandarmanın Vezaif ve Teşkilat-ı Esasiyesiyle Cihet-i Merbutiyeti Hakkında Kararname”, 25.12.1335/13.10.1917, Evkaf Matbaası, İstanbul, Cilt: 9, 1928, s. 757-759.

Düstur, İkinci Tertip, No. 80: “Jandarmanın Dahiliye Nezaretine Rabtı Hakkında Kararname”, 12.C.1337/15.03.1919, Evkaf Matbaası, İstanbul, Cilt: 11, 1928, s. 148.

Nizamnameler ve Kanunlar

Asakir-i Zabtîye Hakkında Nizamnamedir, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 3.Ra.1286/13 Haziran 1869.

Jandarma Nizamname-i Humayunu, Matba-yı Amire, İstanbul, 05.Ca.1297/15.Nisan.1880.

Rumeli-i Şarkî'nin Nizamname-i Dahilisi, 9 Haziran 1295/21 Haziran 1879, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1295.

Vilayetlerde Asakir-i Zabtîye Alaylarının Suret-i Teşkilesi, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 11.Ra. 1286/21.06.1869.

Sürelî Yayınlar

İkdam, 4.S.1321/2 Mayıs 1903, Sayı: 3191, s. 2.

Salname-i Askeri, 1291.

Salname-i Devlet-i Âliyye, 1298, 1304, 1308.

Servet, 9 Şubat 1318/22 Şubat 1903, s. 2-3, Sayı: 1688.

Takvim-i Vekayi, Nr. 297, 18 Safer 1262/5 Şubat 1846, s. 3.

Tanin, 3. N.1327/18.Eylül.1909, Sayı: 479, s.1.

Yayınlanmış Rapor

Rumeli Vilayat-ı Selasede Jandarma Teşkilatı, 1904-1908 senesine kadar tensikatın suret cereyanına ve tensik olunmuş jandarmaların hal hazırına dair General Ferik Robilant'ın nezareti altında Kaimmakam Lamoş Bey tarafından yazılan rapor, (Çev. Kaimmakam Talat), Jandarma Matbaası, İstanbul, 1328.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, (Çev. İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

Aktan, Hamza, *Makedonya Arnavutluk İlişkilerinde Arnavut Sorunu*, Logos-A Yayınları, Üsküp, 2006.

Aktepe, Münir, "Osmanlı İmparatorluğunun Islahı Hakkında İngiltere Elçisi Layard'ın II. Abdülhamid'e Verdiği Rapor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, Cilt: 22, 1969, s. 13-27.

Alyot, Halim Tefik, *Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum)*, Kanaat Basımevi, Ankara, 2008.

Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (Çev. Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Cilt: 1, Kısım: 1, 1991.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Beydilli, Kemal, "Vak'a-i Hayriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 454-457.

Brauch, Hans Günter, "Güvenliğin Yeniden Kavramlaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", (Çev. Zeynep Arkan), *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 1-47.

Çadırcı, Musa, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 89-107.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, , Ankara, 1997.

Çadırcı, Musa, “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, 1980, s. 45-58.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2006.

Dikici, Ali, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010, s. 75-108.

Dillon, Michael, *Politics of Security-Towards a Political Philosophy of Continental Thought*, Routledge Press, London and New York, 2003.

Engelhardt [Philippe Edouard], *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Ergut, Ferdan *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Deneşimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Gözler, Kemal ve Kaplan, Gürsel, *İdare Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Yayınları, 2002.

Günay, Nejla, “Kıbrıs’ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu’da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, s. 115-126.

Haspolat, Evren, *Türkiye’de Neoliberal Devlet Anlayışı Bağlamında Devlet-Güvenlik İlişkinin Değişen İçeriği ve Özel Güvenlik Olgusu*, Ankara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Jandarma Tensikatu, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1325.

Karal, Enver Ziya, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Kili, Suna ve Gözübüyük, A. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

Köprülü, Fuad, “Âyân”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Cilt: II, 1997, s. 40-41.

Küçük, Cevdet, “Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1986.

Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir’at-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983.

McCarty, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Moreau, Odile, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askeri “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, (Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Neocleous, Mark, *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, (Çev. Ahmet Bekmen), H₂O Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

Okçabol, Derviş, *Zabıta Tarihi*, Ankara Polis Enstitüsü Basımevi, Ankara, 1940.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Önen, Nizam ve Reyhan, Cenk, *Mülkten Ülkeye: Türkiye'de Taşra İdaresi'nin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Özbek, Nadir, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)" *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (Der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47-78.

Özbek, Nadir, "Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme", *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, (Ed. Noemi Levy, Nadir Özbek ve Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1-19.

Özcan, Abdülkadir, "Zaptiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: 44, 2013, s. 128-130.

Özcan, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt, 32, Sayı: 53, 2013, s. 173-194.

Reyhan, Cenk, *Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare: Merkezîyetçilik – Adem-i Merkezîyetçilik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

Sarıнай, Yusuf, "Rusya'nın Türkiye Siyaseti'nde Ermeni Kartı (1878-1918)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 69-105.

Sönmez, Ali, "Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2007, Sayı: 11, 163-173.

Sönmez, Ali, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)" *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006, s. 199-219.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.

Şıvgın, Hale, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, Sayı: 43, 2007, s. 1-8.

Şimşir, Bilal N, *Ermeni Meselesi (1774-2005)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2006.

Taştekin, Kadir, "Yüzbaşı Sarrou Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Bir Fransız Subayı", *Türk Jandarmanında Reform Süreci: Yüzbaşı Sarrou'nun Hatıratını Anlamak*, (Ed. Tekin Avaner ve Turgut Atasoy), Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s. 193-250.

Tokay, Ahsene Gül, “Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (Der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 125-146.

Tongur, Hikmet, *Türkiye’de Genel Kolluk: Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2016.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1798-1908), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, Cilt: 3, Kısım: 5, 1978.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, (1908-1920), Genelkurmay Askerî Tarih ve Strateji Etüt Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, Cilt: 3, Kısım: 6, 1996.

Tukin, Cemal, “Girit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: 14, 1996, s.85-93.

Tural, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi: II. Meşrutiyet Dönemi’nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, Türkiye Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2009.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, Cilt: 2-3.

Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Yarcı, Güler, “II. Abdülhamid’in Rumeli Islahatı’ndan Bir Kesit: General Degiorgis’in Vilayet-i Selase Jandarma Kumandanlığı”, *Miras ve Değişim, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit), Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.

İnternet

Bilal Şimşir, “Berlin Antlaşması’nın 23. ve 61. Maddeleri”, <http://www.ermenisoru.gen.tr/bilal-simsir---berlin-antlasmasi-nin-23-ve-61-maddeleri>. [Erişim: 03.06.2021]